

Råd, utvalg m.m	Møtested	Møtedato
Samisk kirkeråd	Elgå	11. – 12. 09.01
Mellomkirkelig råd	Oslo	03. – 04. 09.01
Kirkerådet	Oslo	13. – 15. 09.01

Saksbehandler: Hans-Jürgen Schorre

Sak nr. KR 54/01
MKR 49/01
SKR 26/01

Saksdokumenter: -Rapport om oppfølging av KM-sak 10/96 "Forbruk og rettferd"
-Kommentarer til rapport og innspill til videre arbeid
-Rapport om prosjekt "Kirke- miljø 2000"
-Nettstedet: www.kirken.no/miljo
-i tillegg til Kirkemøtet : KIFO-rapport og artikkelsamling om økoteologi

Forbruk og rettferd – evaluering og oppfølging

1. Bakgrunn:

Miljø- og fordelingsspørsmål har stått på den kirkelige dagsordenen over lengre tid. Kirkens Verdensråd programfestet arbeidet med "Justice, peace and integrity of Creation" 1983 i Vancouver.

I Den norske kirke er uttalelsen om "Vern om livet" fra Kirkemøtet 1989 av de sentrale: "Vi må som samfunn handle ut fra den forutsetning at ekspertenes dystreste spådommer om tidspunkt for det økologiske sammenbrudd kan vise seg riktig. Hvis vi velger mindre radikale løsninger, løper vi en livsfarlig risiko."

I 1992 ble utredningen "Forbrukersamfunnet som etisk utfordring" lagt fram for Bispemøtet.

Bispemøtet vedtok en lengre uttalelse om emnet. Vårt forbruksnivå ble her problematisert både utfra hensynet til rettferdig fordeling, ressursituasjonen på jorden, menneskesyn og livskvalitet. Både utredningen og uttalelsen vakte oppsikt i såvel kirke, som det politiske miljø og i arbeidslivet.

Fra kirkelig side ble forskjellige initiativ tatt for å følge opp anliggendet i utredningen og bispesuttalelsen. I 1994 ble saken tatt opp på Kirkemøtet, der det var et sterkt ønske om at emnet fortsatt måtte stå på den kirkelige dagsorden. Kirkemøtet ba derfor de sentralkirkelige råd om å arbeide videre med saken fram mot Kirkemøtet 1996.

Kirkemøtet 1996 behandlet saken under betegnelsen "Forbruk og rettferd" og formulerte resultatet som en liturgisk hilsen i brevform: *Kirkemøtet hilser alle mennesker og råd i Den norske kirke og alle mennesker av god vilje!*

Videre fattet man følgende vedtak:

- 1. Kirkemøtet ønsker at vedlagte brev blir sendt ut til alle menigheter i Den norske kirke med oppfordring til å bruke dette på tjenlige måter.*
- 2. Kirkemøtet ber Kirkerådet utarbeide et gudstjenesteforslag, bygd på elementer fra dette brevet, og sende det ut som optakt til pilegrimsåret 1997.*
- 3. Kirkemøtet vil oppfordre Kirkerådet til å gjøre dette brevet kjent for kristne organisasjoner, naturvernorganisasjoner, politiske grupperinger og andre aktuelle samarbeidspartnere.*
- 4. Kirkemøtet ber de sentralkirkelige råd, men også bispedømmerådene og menighetsrådene, å følge opp de utfordringene som er beskrevet i brevet. Klare målsettinger må utformes for virksomheten i forhold til de nevnte utfordringer, med regelmessige rapporteringer for å vurdere fremdriften.*

Det siste vedtaket innebærer at man med jevne mellomrom må gjøre opp status for sakens utvikling. Derfor ble det laget en **midtveis-rapport** til Kirkemøtet 1998. Denne var formelt et vedlegg til årsmelding fra de sentralkirkelige råd for 1997, og derfor ble det ikke fattet noen vedtak i saken. Brevet til menighetene fra Kirkemøtet 1996 sier bl.a. "Fram mot 2000 års-markeringen av Jesu fødsel vil Den norske kirke søke å vekke en oppbrudds-, handlings- og håpsdimensjon:..."

Dette tidsperspektivet tilsier at Kirkemøtet 2001 får seg forelagt denne saken på nytt...

- a) for å avlegge regnskap i hvilken grad Dnk har klart å nå den målsettingen som ble formulert og enstemmig vedtatt i 1996, og
- b) for å angi hvordan sakens anliggende skal føres videre i fremtiden.

2. Sammendrag av erfaringer i perioden 1996-2001

Kirkemøtet 1996 ble av mange i etterkant betegnet som et "vekkelsesmøte". Både innhold og form i vedtaket og brevet til menighetene understreker sakens alvor. Den inneholder erkjennelsen av å være en del av en på mange måter syk forbrukerkultur, og konfronterer med Bibelens klare oppfordring til den enkelte, menighetene og hele kirken om å være "lys" og "salt" i verden, en motkultur som vekker en oppbrudds-, handlings- og håpsdimensjon i samfunnet.

Kirkemøtet understreket at utfordringen gjelder hele kirken, og oppfølgingen må skje av alle, både individuelt og i fellesskap, både av ansatte og frivillige, og både lokalt, regionalt og sentralt.

Det ble nedsatt en arbeidsgruppe i de sentralkirkelige råd som utarbeidet en **fremdriftsplan** (juni 1997) og en **handlingsplan** for perioden 1998-2000 (des. 1997).

Et brev med utkast til ovennevnte fremdriftsplan ble sendt til alle bispedømmene juni 1997. I september 97 ble det avholdt en **felles planleggingsdag** for representanter for Bispedømmerådene, Norges kristne råd, Kirkens Nødhjelp og de sentralkirkelige råd der det ble utvekslet ideer og planer. Hvert bispedømme har oppnevnt en **kontaktperson for "Forbruk og rettferd"**. Disse står i forbindelse med prosjektgruppen i sekretariatet. Lignende fagdager har vært avholdt en gang pr. år i Kirkens Hus.

Både til Kirkemøtet 1998 og nå til Kirkemøtet 2001 ble det laget **rapporter** som beskriver det arbeidet som er gjort sentralt, regionalt og -i den grad man kjenner til det- også lokalt. Den første rapporten dekker tidsrommet til sommeren 1998, den andre tiden fra 1998 til sommeren 2001.

1. **Vedtakspunktene 1-3** ble fulgt opp umiddelbart. Både brevet og et gudstjenesteforslag ble sendt ut til alle menigheter innen våren 1997. Brevet blir også sendt til mange ulike organisasjoner, enkeltpersoner og samarbeidsfora.
2. **Vedtaks punkt 4** omhandler konkretisering, planlegging, oppfølging og rapportering.

- Konkretisering og planlegging:

I de sentralkirkelige råd ble det laget en fremdrifts- og handlingsplan i samarbeid med bispedømmene i løpet av 1997. Handlingsplanen inneholder delmål for alle punkter under de 3x3 klokkeslagene. Den foretatte konkretiseringen har vist seg å være en god måte å arbeide frem mot de nevnte mål.

Også noen bispedømmer oppgir at det ble laget regionale handlingsplaner, og noen få menigheter har gjort det samme på lokalt nivå.

- Oppfølging i de sentralkirkelige råd:

Nærmest alle delmål er det jobbet med i den **sentralkirkelige** handlingsplanen, og noen har utviklet seg til svært store egne prosjekter, stort sett i samarbeid med andre aktører i og utenfor kirken (nettverksjobbing). Dette gjelder bl.a. Stiftelsen Max Havelaar, Prosjekt vedr. kirkeoppvarming, Gjeldsslette-aksjonen m.m. Dette har i hele perioden krevd mye krefter, engasjement og tid, men har også ført til at mange andre organisasjoner opplever kirken som en pålitelig og engasjert samarbeidspartner. Men, i hvilken grad har dette "oppbruddet" gjennomsyret hele organisasjonen i Dnk sentralt og regionalt? Mye tyder på at ansvaret automatisk blir plassert hos enkeltpersoner eller funksjoner i systemet.

- Oppfølgingen i bispedømmene og menighetene:

Oppfølging i **bispedømmene** og **menighetene** har vært svært forskjellig, avhengig av ressurser, lokale forhold, men ikke minst "ildsjeler" som føler et personlig engasjement/forpliktelse for oppfølgingen og fremdriften. Oftest har diakonirådgiverne stått sentralt. Omorganiseringen ved bispedømmekontorene synes flere steder å ha ført til at dette feltet faller utenfor.

Det er dessverre bare et lite mindretall av menigheter som har tatt grundig tak i denne saken. Nesten utelukkende har dette skjedd fordi en eller flere ildsjeler har engasjert seg i dette. Det kan være både prest, diakon, kateket, daglig leder/ kirkeverge eller frivillige. Der hvor det har skjedd noe, har disse oftest fått handlingsrom og støtte fra menighetsråd/ fellesråd og stab. Men en del steder opplevde disse også direkte motstand ("dette hører ikke til våre egentlige oppgaver").

- Rapportering:

Det er ikke rapportert tilbakemeldingsrutiner fra menighetene til bispedømmene i dette arbeidet. Mellom bispedømmene og de sentralkirkelige råd har utvekslingen og rapporteringen stort sett skjedd i forbindelse med en årlig fagdag til dette tema. Fra de sentralkirkelige råd er dette oppsummert i rapportene til Kirkemøtet 1998 og 2001.

Rapportene og tilbakemeldingene fra menigheter, bispedømmene og de sentralkirkelige råd indikerer at man kan se **spor av oppbrudd, handling og håp i alle organisasjonsledd**, men at dette **på langt nær har preget holdning og handling til de fleste aktive i kirken**.

Tendensen for i hvilken grad dette tema er levende lokalt og regionalt synes heller å være negativ. Er det andre ting som bestemmer dagsorden og prioriteringene? Har dette perspektivet funnet en naturlig plass i strategi- og arbeidsplaner, for ikke å snakke om budsjettmessige prioriteringer?

Nyere forskningsresultater (KIFO-rapport som skal legges frem for Kirkemøtet 2001) gir likevel håp om at kirken kan være en av drivkreftene i en motkultur. Men det er mye som tyder på at en forandring av holdninger og handlinger, individuelt og kollektivt foregår langsomt og vil ta lang tid.

3. Tanker til videre oppfølging

Rapporten 1998 sluttet med et kapittel om tanker og planer for videreføring. Her sies det bl.a.: *"Så langt er vi bare kommet et stykke på vei. Det viktigste har kanskje vært den gryende samtalen som har vært ført innover i menighetene etter KMs brev ble kjent."* Noe senere heter det *"Den offentlige samtalen med representanter for kirken og politikere, næringslivsledere, kultur- og samfunnsinstitusjoner har det så langt vært mindre av. Dette er en side ved kirkens oppdrag som bør få mer oppmerksomhet i tiden som kommer."*

Tre år senere ser bilde noe annerledes ut: Med noen få unntak, synes den gryende samtalen i menighetene de fleste steder å drukne i alle andre saker, oppgaver og forhold som påkaller oppmerksomhet. Samfunnstrenden går fortiden ikke i retning av mer oppmerksomhet for tema knyttet til forbruk og rettferd. Miljøvern og internasjonal solidaritet er i liten grad et viktig tema i høstens valgkamp, og meningsmålinger viser en generell nedgang i engasjement for slike spørsmål i befolkningen. Samtidig er det interessant å merke at kontakten med næringslivet har økt, både gjennom etisk handel (KM 2000) og som følge av interesse for kirkens etiske råd knyttet til spørsmål om miljø og menneskerettigheter. Etter bispedømmenes rapporter å dømme synes også de fleste menighetene å følge denne trenden. Men nyere forskningsdata, som KIFO skal analysere frem mot Kirkemøtet 2001, kan tyde på at det likevel er å spore en gryende motkultur blant de kirkeaktive.

Kommentarene og innspill til arbeidet med "Forbruk og Rettferd" fra sentrale personer, nemnder og organisasjoner innenfor og utenfor Den norske kirke (se eget dokument) tilsier at dette område ansees som svært viktig. Kirkens engasjement har vært lagt merke til og er etterspurt i samfunnet. Dette engasjementet må videreføres og intensiveres på alle nivåer i Den norske kirke.

Det er viktig i tiden fremover å tydeliggjøre at kirken har både ulike nivåer, ulike aktører og ulike roller. Ut i fra dette må det også brukes ulike metoder i arbeidet: Biskopene engasjerer seg bl.a. regionalt og gir autoritet til ulike kampanjer, samt driver teologisk refleksjon i allianse med andre (seminarer, høringer, osv.). Fagnemndene og fagkonsulentene tar opp faglige aktuelle spørsmål og arbeider i faglige nettverk og løpende debatt. De sentralkirkelige råd deltar i nasjonale og internasjonale nettverk og økumenisk arbeid. De ansatte i de lokale menighetene følger dette opp i sine arbeidsoppgaver, og lekfolk deltar som kristne i sine ulike sammenhenger med etisk baserte holdninger og handlinger. Dette mangfoldet må stimuleres og gjerne koordineres noe.

Det synes bl.a. tydelig at i tiden fremover flertallet av menighetene lokalt må utfordres og utrustes til engasjement i større grad enn hittil. Her bør de nye menighetsråd og fellestråd være sentrale aktører. Prester og alle andre ansatte på lokalt nivå må utfordres til å være tydelig i ord og egen handling, og i veiledning og tilrettelegging for frivillig engasjement. Her er det potensiale for mange nye frivillige medarbeidere, som bør utfordres og gis muligheter for konkret engasjement. Samtidig må sentrale organer ha muligheter for å tilrettelegge og betjene dette engasjementet.

Det konkrete engasjement må videreføres og bygges ut:

Kirken trenger ikke å si noe nytt. Utfordringene er de samme, og de er ikke blitt mindre. Men det som er sagt må understrekes på nytt.

Det som er gjort i tiden fra 1996 til i dag kan bare være en start. Arbeidet med disse utfordringene vil være en langsom og tidkrevende prosess, som krever en kontinuerlig innsats av mange personer i mange år. Samtidig vil kirkens ressurser i tiden som kommer neppe øke vesentlig. Kirkens sentrale ledd og forgrunnsfigurer, særlig biskopene, må fortsatt vise en tydelig profil, både innad i bispedømmerådet, overfor menighetene, og utad overfor det øvrige samfunn. Her kan det være oppmuntrende at **Ungdommens kirkemøte 2001** påpekte i en resolusjon at de ønsket seg en **samfunnsengasjert kirke** som taler tydelig også i konkrete og aktuelle saker.

Samarbeid med andre samfunnsaktører :

Samarbeid med andre samfunnsaktører må fortsette og videreutvikles. Kirken blir etterspurt i samfunnsdebatten. Dette synes å være tydeligere nå enn i 1998. Dette viser bl.a. uttalelser fra Norges Naturvernforbund og fra Miljøheimevernet. Også det internasjonale engasjementet, bl. a. arbeidet med gjeldsslette, ansees som viktig og må fastholdes (se bl.a. kommentar fra Sigrun Møgedal). Utfordringen fra 1996 ble også gitt videre til andre kirker gjennom økumeniske organisasjoner som for eksempel Norges kristne råd. Det kan virke slik at det til nå i liten grad er tatt opp av medlemskirkene. I begynnelsen av dette året har derimot flere kirker signalisert at de vil knytte seg til kristent nettverk for miljø og rettferd. Også dette kan tyde på at prosesser tar forholdsvis lang tid og trenger kontinuerlig oppfølging.

Støtte til ildsjelene og organisering av samarbeid / Nettverk for miljø og rettferd:

Der det har skjedd noe lokalt, skjedd det nesten utelukkende pga. **ildsjeler** som var tent for saken. Disse personene må letes fram, oppmuntres og gis støtte av ansatte og menighetsråd lokalt.

Kristent nettverk for miljø og rettferd og deres internett-sider har vist seg å være et redskap til å knytte disse ildsjelene opp mot hverandre. **Nettverket bør gis gode livsvilkår og nødvendige ressurser.** Arbeidet må på sikt ikke være avhengig av at enkeltpersoner bruker svært mye av sin fritid på dette. Det er svært viktig at **nettverket gjøres kjent og at alle menigheter finner kontaktpersoner** for dette arbeidet.

Kirkens Nødhjelp /Changemaker og **Kirkens U-landsinformasjon** er viktige bidragsytere i dette arbeidet, og menighetene bør oppmuntres til å gjøre aktivt bruk av ressursene som utarbeides fra disse.

Lokal planlegging og målrettet arbeid:

De fleste steder mangler menighetene en systematisk gjennomtenkning av dette feltet og en plan for sitt arbeid. Uklar selvforståelse som menighet og menighetens oppgaver, mangel på

ansatte og frivillige medarbeidere og en uklar og komplisert organisasjonsstruktur gjør det mange steder vanskelig å være konkret.

Det er viktig at så mange menigheter som mulig tar opp til drøfting hvor de selv står i forhold til disse spørsmål (gjør opp status) og at man evt setter en **planprosess** i gang. Drøftingene bør omfatte så mange menighetslemmer og –grupper som mulig og en planprosess må forankres både i stab og ansvarlige råd. I det øyeblikket man lager en handlingsplan, bør planen og oppfølgingen av den synliggjøres på samme måter som andre planer i menigheten: i årsmeldingen, på årsmøtet, i menighetsbladet, osv. Dette arbeidet bør også tas med i **innrapporteringen til den årlige kirkelige årsstatistikk**.

Gjennom arbeidet med prosjektet "Kirke og miljø 2000" er det utarbeidet en modell for helhetstenkning av menighetens virksomhet (se eget dokument). Tanken var å utvikle og vurdere **en modell for miljøsertifisering av norske menigheter**, etter en tilsvarende modell som er vedtatt og i bruk i den svenske kirken. I Sverige har dette arbeidet tjent som modell for hvordan man kan arbeide målrettet og systematisk i menighetene, også på andre arbeidsfelt. I dette prosjektet, som ble støttet av Miljøverndepartementet, ble det utarbeidet "**sjekklister**" for alle sektorer (kontordrift, møter transport, m.m.) som er tilgjengelig på våre nettsider. I samarbeid med Miljøheimevernet er det også laget **studiemateriell for smågrupper**, bibelgrupper osv. til refleksjon og samtale rundt et personlig engasjement i hverdagen som enkeltperson, familie og menighet (skal være ferdig høst 2001). Samtidig blir det lansert en **artikkelsamling med bidrag til teologisk tenkning og praktisk menighetsarbeid** i samarbeid mellom Verbum og Kirkerådet.

I en vanlig sertifiserings-prosess er kontroll av det som gjøres gjennom en uavhengig instans viktig. De ansvarlige for prosjektet "Kirke og miljø 2000" vurderte det på det nåværende tidspunkt som lite hensiktsmessig å etablere et eget kontrollorgan som skal verifisere hva menighetene gjør og har gjort. I motsetning til næringslivet hvor en verifisert og standardisert miljøsertifisering gir konkurransefordeler, er det ikke så lett å se hva "gulroten" for et sertifikat kan være for en menighet. **Det viktigste for engasjerte menigheter er vel "å bli sett", og å få anerkjennelse og oppmuntring for sitt engasjement.** På nettsidene kunne man etablere en liste over menigheter som arbeider med disse spørsmål som viser hvilket nivå de befinner seg på. Et brev fra bispedømmekontoret som ikke er standardbrev kunne for eksempel vise at man har sett engasjementet og på denne måten vise en reell anerkjennelse. Disse spørsmål bør også kontinuerlig drøftes i forbindelse med **visitaser**. Det hadde vært verdifullt og viktig å utvikle muligheter for gjensidig kontakt og veiledning mellom menigheter og hjelp og støtte fra bispedømmeråds- og nasjonalt nivå. Til dette bør det videreutvikles **egne sider for miljøsertifisering på nettstedet "kirken.no/miljo"** med materiell, råd og kontaktmuligheter.

Veiledning / Materiell / Støtte

For å sikre en oppfølging av menigheten fra sentralt og regionalt nivå er det viktig at det finnes strukturer og organer som kan ivareta denne rollen. Kristent nettverk for miljø og rettferd og nettverkets internett-sider kan egne seg meget godt til å ivareta disse funksjonene. Men for å kunne gjøre dette arbeidet, er det nødvendig at kirken sentralt kan stille nødvendige midler til disposisjon. Dette må ikke uteglemmes i arbeidet med mål- og strategidokumenter, vurdering av satsingsområder i forhold til OVF-avkasting, eller andre føringer for økonomi og bemanning. Muligens bør nettverket også få en formell status.

Arbeidsredskapen er i større grad enn før på plass. Nå kreves fornyet engasjement og utholdenhet.

4. Forslag til vedtak:

Kirkerådet anbefaler Kirkemøtet å treffe følgende vedtak:

1. Kirkemøtet tar rapporten over arbeidet som er gjort under tittel "Forbruk og Rettferd" siden 1996 til orientering. Kirkemøtet takker alle enkeltpersoner, menigheter, organisasjoner og bevegelser, bispedømmerådene og de sentralkirkelige råd for alt arbeidet som er gjort på dette feltet. Kirkemøtet gleder seg særlig over det samarbeidet med alle "mennesker og organisasjoner av god vilje" som har blitt etablert.
2. Kirkemøtet erkjenner nødvendigheten av å videreføre og intensivere Den norske kirkes arbeid på dette feltet. Alle de konkrete utfordringene fra 1996 krever fortsatt kirkes oppmerksomhet og engasjement.
3. Kirkemøtet oppfordrer alle ansvarlige i lokalmenighetene til å samarbeide om disse utfordringene på alle områder av menighetens virksomhet. Det bør letes aktivt etter frivillige med nådegave og engasjement på dette feltet.
4. Kirkemøtet oppfordrer Kirkerådet, bispedømmerådene og Kirkens Arbeidssgiverorganisasjon til å integrere disse tema i fremtidig materiell, kursing og veiledning av menighetsråd og fellestråd. Det er særlig viktig å erkjenne bispedømmenes nøkkelrolle mellom sentrale og lokale ledd i kirkes arbeid. Bispedømmerådene oppfordres å danne regionale arbeidsgrupper etter modellen fra Bjørgvin for å sikre kontinuitet og fremgang i dette arbeidet.
5. Kirkemøtet oppmuntrer biskopene til å videreføre og fornye sitt engasjement fra 1992, både som representanter regionalt og nasjonalt i konkrete politiske spørsmål og oppfordrer at dette tema er en naturlig del av bispevisitasene.
6. Kirkemøtet anmoder utdanningsinstitusjonene med ansvar for kirkelige stillinger å integrere disse spørsmål i sin utdanning og videreutdanning.
7. Kirkemøtet ber Kirkerådet om å tilrettelegge for nødvendig økonomi og bemanning for oppfølging av dette sakskomplekset, særlig med henblikk på Kristent nettverk for miljø og rettferd og nettverkets internettsider. Kirkemøtet ber Kirkerådet å vurdere dette tema som del av menighetens årlige rapporteringen til kirkelig årsstatistikk.
8. Kirkemøtet ser med glede det internasjonale samarbeid om disse utfordringene, særlig i rammen av KVs program "Justice, peace and integrity of creation" og European Christian Environmental Network. Kirkemøtet ber de sentralkirkelige råd å videreføre deltakelsen i internasjonalt og økumenisk samarbeid. Arbeidet med Tiåret mot vold: Bygg freden bør sees i sammenheng med dette.

Rapport om oppfølging av KM-sak 10/96 "Forbruk og rettferd" pr. juli 2001

Saksbehandler: Hans-Jürgen Schorre

Innhold:

0. Sammendrag
1. Bakgrunn for KM sak 10/96
2. KM sak 10/96 "Forbruk og rettferd" - vedtak og utfordringer
3. Oppfølging 1998-2000 på nasjonalt plan (Kirkerådet/de sentralkirkelige råds sekretariat)
4. Oppfølging 1998-2000 på regionalt og lokalt plan (bispedømmer og menigheter)
 - 4.1. Nord-Hålogaland
 - 4.2. Sør-Hålogaland
 - 4.3. Nidaros
 - 4.4. Møre
 - 4.5. Bjørgvin
 - 4.6. Stavanger
 - 4.7. Agder
 - 4.8. Tunsberg
 - 4.9. Hamar
 - 4.10. Borg
 - 4.11. Oslo
5. Oppfølging fra økumeniske organer
 - 5.1. Norges Kristne Råd
 - 5.2. Kirkens Nødhjelp

0. Sammendrag

Kirkemøtet ba i sitt vedtak i 1996 de sentralkirkelige råd, bispedømmerådene og menighetsrådene å følge opp de utfordringene som ble beskrevet i brevet til menighetene. Det skulle utformes klare målsettinger for virksomheten med regelmessige rapporteringer for å vurdere fremdriften.

Det er ikke angitt en forventet tidshorisont for arbeidet, annet enn at brevet sier at "Fram mot 2000års-markeringen for Jesu fødsel vil Den norske kirke søke å vekke en oppbrudds-, handlings- og håpsdimensjon".

Det ble laget en "**midtveis-rapport**" til Kirkemøtet 1998, som vedlegg til behandling av årsmeldingen for 1997. Den foreliggende rapporten bygger på denne, og beskriver oppfølgingen fra 1998-2000 (pr. juli 2001).

De sentralkirkelige råd:

I de sentralkirkelige råd ble det dannet en **arbeidsgruppe med oppfølgingsansvar**, som laget både fremdriftsplan og handlingsplan med konkrete delmål for hvert av de nevnte områdene i løpet av 1997. Høst 1997 ble det også avholdt et første **felles møte med kontaktpersonene** som ble oppnevnt for hvert bispedømme.

Generelt kan man si at alle strekpunkter har blitt fulgt opp sentralt, dog i forskjellig grad. Noen punkter har vokst til **store egne prosjekter**, gjerne i samarbeid med andre organisasjoner (eksempel: **Stiftelsen Max Havelaar**, samarbeidsprosjekt om miljøriktig og energieffektiv **kirkeoppvarming**, **Aksjon Slett U-landsgjelda**). Disse har ført til at Dnk av mange organisasjoner og "mennesker av god vilje" blir sett på som en viktig og tydelig samarbeidspartner.

Engasjement i de sakene hvor forholdene lå til rette for det har på den annen side ført til at andre delmål har blitt fullt opp i mindre grad. Dette skyldes ikke minst at arbeidskapasiteten til de som har oppfølgingsansvar for dette feltet er begrenset. Det er mye som tyder på at det i mindre grad enn forventet i 1996 er blitt et fellesanliggende for alle medarbeider på alle nivåer og i alle avdelinger i sekretariatet til de sentralkirkelige råd.

Bispedømmene og menighetene:

Så å si alle bispedømmerådene tok opp saken kort tid etter KM 1996, og diskuterte planer for oppfølgingen. De færreste ser ut til å ha vedtatt en konkret og helhetlig handlingsplan på bispedømmenivå. Derimot ble i de fleste tilfellene konkrete punkter for egen drift besluttet gjennomført. Steder hvor dette tema har vært i fokus er svært forskjellig: fra stiftsdager, møter med alle ansatte, prostemøter, konferanser til visitaser. I mange tilfeller sendte man også skriftlig informasjon og oppfordring til menighetene. Ansvaret for oppfølgingen og koordinering ligger oftest hos diakonirådsgiveren. De mest **konkrete tiltak** (Changemakers snabelstafett) **synes å ha fungert best** til å engasjere både bispedømme- og menighetsnivå. Den mest omfattende, jevne og systematiske oppfølgingen synes å foregå i **Bjergvin**, hvor ikke en enkeltperson, men en egen **ressursgruppe** med ildsjeler både på bispedømmekontoret og fra noen menigheter følger saken. Her er arbeidet også integrert i Bergens Lokal Agenda 21- arbeid, og skjer i samarbeid med Miljøheimevernet, i øyeblikket sogar med en egen 40%-prosjektstilling for "grønne menigheter". Mennesker som er engasjert i **Korsvei-bevegelsen** er ofte meget sentral i arbeidet.

Mange steder har personell-utskifting, ubesatte stillinger og omorganisering ført til mindre oppfølging over tid. Sommeren 2001 svarer de fleste bispedømmene at temaet har vært mindre på agendaen, og menighetenes bevissthet rundt dette tema er avtagende. Det finnes ingen oversikt over dette arbeidet og man vil ikke være for negativ, men mye tyder på at det i svært liten grad har vært laget konkrete målsettinger på menighetsnivå. Bare Tunsberg og Hamar mener å se en større bevissthet lokalt. Alle steder etterlyser man enkle og konkrete tiltak som menighetene kan gjennomføre. Bare svært få av landets menigheter har tydelig engasjert seg i oppfølgingen, og i alle tilfeller er det noen "ildsjeler" (ansatte eller frivillige) som bærer engasjementet. Ikke sjelden er resten av menigheten likegyldig, i noen tilfeller også avvisende mot engasjementet. For disse ildsjelene er **nettverket for miljø og rettferd og nettsidene www.kirken.no/miljo** en god mulighet til å gi hverandre informasjon, inspirasjon og et sted for å utveksle erfaringer. Nettverket og nettstedet er i liten grad kjent i menighetene. **Klar tale fra prestene** anses som viktig for å holde saken levende i menighetens bevissthet.

1. Bakgrunn for KM sak 10/96 "Forbruk og rettferd"

Miljø- og fordelingsspørsmål har stått på den kirkelige dagsordenen over lengre tid. I Den norske kirke er uttalelsen om "*Vern om livet*" fra *Kirkemøtet 1989* av de sentrale: "Vi må som samfunn handle ut fra den forutsetning at ekspertenes dystreste spådommer om tidspunkt for det økologiske sammenbrudd kan vise seg riktig. Hvis vi velger mindre radikale løsninger, løper vi en livsfarlig risiko."

I 1992 ble utredningen "*Forbrukersamfunnet som etisk utfordring*" lagt fram for Bispemøtet. Bispemøtet vedtok en lengre uttalelse om emnet. Vårt forbruksnivå ble her problematisert både utfra hensynet til rettferdig fordeling, ressursituasjonen på jorden, menneskesyn og livskvalitet. Både utredningen og uttalelsen vakte oppsikt i såvel kirke, som det politiske miljø og i arbeidslivet.

Fra kirkelig side ble forskjellige initiativ tatt for å følge opp anliggendet i utredningen og bispesuttalelsen. I 1994 ble saken tatt opp på *Kirkemøtet*, der det var et sterkt ønske om at emnet fortsatt måtte stå på den kirkelige dagsorden. Kirkemøtet ba derfor de sentralkirkelige råd om å arbeide videre med saken fram mot *Kirkemøtet 1996*.

2. KM sak 10/96 "Forbruk og Rettferd" - vedtak og utfordringer

Kirkemøtet 1996 behandlet saken under betegnelsen "*Forbruk og rettferd*" og formulerte resultatet som en liturgisk hilsen i brevform: *Kirkemøtet hilser alle mennesker og råd i Den norske kirke og alle mennesker av god vilje!*

Videre fattet man følgende vedtak:

1. Kirkemøtet ønsker at vedlagte brev blir sendt ut til alle menigheter i Den norske kirke med oppfordring til å bruke dette på tjenlige måter.
2. Kirkemøtet ber Kirkerådet utarbeide et gudstjenesteforslag, bygd på elementer fra dette brevet, og sende det ut som opptakt til pilegrimsåret 1997.
3. Kirkemøtet vil oppfordre Kirkerådet til å gjøre dette brevet kjent for kristne organisasjoner, naturvernorganisasjoner, politiske grupperinger og andre aktuelle samarbeidspartnere.
4. Kirkemøtet ber de sentralkirkelige råd, men også bispedømmerådene og menighetsrådene, å følge opp de utfordringene som er beskrevet i brevet. Klare målsettinger må utformes for virksomheten i forhold til de nevnte utfordringer, med regelmessige rapporteringer for å vurdere fremdriften.

Oppfølging:

Sentralt:

En prosjektgruppe i de sentralkirkelige råds sekretariat fikk ansvar for oppfølgingen sentralt. Det ble utarbeidet en fremdriftsplan for oppfølging av KM-sak 10/96 fra de sentralkirkelige råd (juni 1997) og en handlingsplan for perioden 1998-2000 (des. 1997).

Samordning med bispedømmerådene:

Et brev med ovennevnte fremdriftsplan ble sendt til alle bispedømmene juni 1997.

I september 97 ble det avholdt en første felles planleggingsdag for representanter for bispedømmerådene, Norges kristne råd, Kirkens Nødhjelp og de sentralkirkelige råd der det ble utvekslet ideer og planer.

Hvert bispedømme har oppnevnt en *kontaktperson for "Forbruk og rettferd"*. Disse står i forbindelse med prosjektgruppen i sekretariatet. Lignende fagdager har vært avholdt en gang hvert år.

Tidligere rapport:

1998 ble det laget en "midtveis-rapport" for dette arbeidet til Kirkemøtet. Den nå foreliggende rapporten pr. sommer 2001 bygger på denne midtveis-rapporten og er i stor grad en oppdatering for tidsrommet sommer 1998 – sommer 2001.

3. Oppfølging på nasjonalt plan (Kirkerådet/de sentralkirkelige råds sekretariat)

Rapporten følger de 3 x 3 "klokkeslagene" fra brevet, KM sak 10/96:

Utsendelse fram mot år 2000 - 3 x 3 slag for OPPBRUDD, HANDLING OG HÅP.

Spørsmålet om **Lokal Agenda 21** som også er nevnt i dokumentet kommer i tillegg som punkt 10. Her tas det også opp det generelle arbeid med **nettverksbygging** og samarbeid med andre aktører.

Punkt 1: Fondsforvaltning

Hovedmål:

Sikre plassering av en viss andel av kirkelig kapital / kirkelige fondsmidler til utviklingsfremmende tiltak som i hovedsak skal komme våre søsterkirker til gode.

Delmål 1: Kirkerådet skal i samarbeid med andre organisasjoner arbeide for opprettelsen av en norsk avdeling av utviklingsbanken EDCS, opprettet av Kirkenes Verdensråd, eller en tilsvarende investeringsmulighet.

Delmål 2: Kirkerådet skal bevisstgjøre menigheter, andre kirkesamfunn og organisasjoner på muligheter til å plassere midler i en slik bank.

Delmål 3: Kirkerådet skal i forbindelse med om organiseringen av Opplysningsvesenets Fond arbeide for at en del av avkastningen kan plasseres til beste for søsterkirker i Sør.

Oppfølging:

MKR vedtok i februar 2000 retningslinjer for bruk av 10% av den årlige OVF-avkastningen: 50% fordeles via KV og LVF, både til deres programmer og aktiviteter direkte i søsterkirker. 40% fordeles til søsterkirker og partnerorganisasjoner av Dnk og de luth.misjonsorganisasjonene til programmer og aktiviteter som særlig ivareta kompetansebygging både individuelt og institusjonelt.. 10% går til styrking av vennsksrelasjoner og

søstermenigheter, dog slik at det primært dekker kostnader for partnere i sør og øst. Både i 2000 og 2001 ble 1,8 millioner kroner fordelt etter denne nøkkelen.

Juni 2000 ble Kolibri Kapital ASA stiftet. Kolibri Kapital ønsker å være en kanal for formidling av kapital fra Norge via lokale låneinstitusjoner til fattige i Sør. Stiftelsen Korsvei og Den norske misjonsallianse er hovedinitiativtakere. Mellomkirkelig Råd har gitt driftstilskudd i 2000 (kr. 200.000) og i 2001 (kr. 180.000).

Punkt 2: Merkeordning for rettferdige varer

Hovedmål:

Det er innført en merkeordning for rettferdige varer i Norge innen år 2000.

En stor del av befolkningen kjenner til ordningen.

Mange handler rettferdige varer (Kaffe: 2% markedsandel).

Delmål 1: Kirkerådet/Dnk er aktiv pådriver i etablering og drift av Stiftelsen "Fair Trade Norge".

Delmål 2: Bidra til lanseringen av rettferdig handel overfor menighetene og organisasjonene.

Oppfølging:

Kirkerådet er med blant 12 organisasjoner som stiftet MAX HAVELAAR NORGE (stiftet juni 1997). Kirkerådet har helt fra etableringen av stiftelsen vært meget aktiv i arbeidet, både med første daglige leder og kontinuerlig deltakelse i styret.

Kirkerådskonsulent Hans J. Schorre er siden mars 2000 og til generalforsamlingen i 2002 som styreleder for stiftelsen.

Etter en tung start er Max Havelaar for tiden i en meget positiv utvikling, og det er tegnet flere nye lisensavtaler både for kaffe og te. Dette gjelder både dagligvare- og storhusholdningshandelen. Høst 2000 undertegnet en av de største aktørene i dagligvaresektoren (Norgesgruppen) en samarbeidsavtale med Max Havelaar. Avtalen tar sikte på å innføre jevnlig nye Max Havelaar-merkede produkter. I august 2001 skal det lanseres bananer i samarbeid med Norgesgruppen og BAMA.

Samtidig er den første perioden med støtte fra NORAD løpt ut, og i fremtiden vil det være nødvendig med et enda større engasjement, også økonomisk, fra stifterne. Stiftelsens mål å være selvfinansierende med lisensinntekter synes foreløpig langt unna.

Fra Kirkerådets side er det jevnlig gjort en informasjonsinnsats overfor norske menigheter for å innføre Max Havelaar-kaffe som den naturlige "kirke-kaffe" (Menighetssendinger, Kirkeaktuelt, mm). Likevel er inntrykket at det ikke er flertallet av menigheter, kirkekontorer, osv. som er faste kunder. Kristen Norges Innkjøpsfellesskap har i mellomtiden også fått Max Havelaar-kaffe i sitt avtalespekter.

Etter stiftelsen av Initiativ for etisk handel (IEH) er det etablert et samarbeid mellom disse to tiltak. Begge sider ønsker å vise at disse initiativene ikke er alternativer men supplement til hverandre.

Punkt 3: Ressursbevissthet

Hovedmål:

Dnk har på alle plan en økt bevissthet rundt ressursbruk, både lokalt og sentralt.

Delmål 1: Kirkens ansatte og valgte representanter prioriterer miljøvennlig transport.

Oppfølging:

Det virker som om det bare er et mindretall som forsøker å velge tog istedenfor fly. Tidspresse synes å være her en viktigere faktor enn pris. Derfor har sekretariatet ikke prioritert å føre konkrete forhandlinger med NSB om en rabattordning. Første kontakter viste at det ville være nødvendig med felles regningsadresse for en slik rabattordning.

Delmål 2: Ha etablert samarbeid med KA om ENØK og miljø i kirkelige bygninger.

Oppfølging:

Under tittelen "Kirkeoppvarming – miljøriktig og energieffektiv" er det høst 1999 startet et omfattende samarbeidsprosjekt mellom Kirkerådet, Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon, Kirkekonsulenten og Riksantikvaren. Prosjektet er landsdekkende og har et totalbudsjett på ca. 3,5 millioner kroner. Beregnet spare-effekt for oppvarming og bevaring av interiør og kirkekunst er ca. 100 millioner kroner årlig ved miljøriktig og energieffektiv oppvarming. Ved siden av økonomiske bidrag fra KUF, Riksantikvaren og Kirkerådet har NVE-byggoperatør annonsert finansiell støtte. Til tross for mulige enorme besparelser for de 435 fellestilsrådene er det foreløpig vanskelig å få tilstrekkelig midler fra sentrale myndigheter til dette arbeidet. Dette arbeidet skjer i samarbeid med de regionale ENØK-sentrene, og det har vært besøksrunder og det er tatt kontakt med fellestilsråd i flere deler av landet. I første prosjektår er det bl.a. samlet inn data til en omfattende database over ca. 1000 kirkebygg i Norge som bearbeides statistisk.

Delmål 3: Dnk planlegger store arrangementer med stor miljøbevissthet.

Oppfølging:

Ungdommens kirkemøte i 1998 og i 2001 er gjennomført med en enkel standard, og svært kostnadsbevisst.

Ressursgruppen for Forbruk og Rettferd har gitt innspill til planlegging og gjennomføringen av de siste Kirkemøtene. Det er foreløpig ikke utarbeidet "grønn sjekkliste" eller "miljøregnskap". Erfaringer fra forhandlinger med hotell, leverandører, osv. viser at man ofte må være tydelig og bestemt når det gjelder slik tilrettelegging.

Punkt 4. Bruk av tid og penger

Hovedmål:

Dnk er kjent som aktiv forfekter av en positiv motkultur overfor forbrukersamfunnet i samsvar med den kristne forvaltertanken.

Delmål 1: Andel av offergaver til eksterne formål er økende.

Oppfølging:

Tilrettelagt tidligeregjennom KUI-brosjyre, se rapport 1998.

Delmål 2: Dnk arbeider for større bevissthet av tidsbruk blant frivillige og ansatte i kirken.

Oppfølging:

Kirkens U-landsinformasjon (KUI) har utarbeidet et studie- og samtaleopplegg med tittel "Alt har sin tid" - med både norske perspektiver og perspektiver fra Sør. Det kan evt. knyttes til eksisterende studieopplegg i menigheter/organisasjoner som "Tid for tro", Alpha-kurs mm. Hefte er blitt godt mottatt av menighetene, og etterspørselen har vært bra.

Delmål 3: Dnk er aktiv deltaker i samfunnsdebatt rundt forbrukerkulturen.

Oppfølging:

Det er bl.a. avgitt høringsuttalelse fra Kirkerådet til NOU 2001:6 "Oppvekst med prislapp" som omhandler reklamepåvirkning av barn og ungdom. Kirkerådets konsulenter har noen ganger på forespørsel deltatt i debatter/ og innledet til temakvelder til dette tema.

Punkt 5: Menneskesynet i forbrukerkulturen (Bioteknologi)

Hovedmål:

Dnk verner om og forfekter et kristent menneskesyn med vekt på menneskets verd og rettigheter.

Delmål 1: Delta aktivt i etikk-debatten rundt bio- og genteknologi

Oppfølging:

Kirkerådet har bl.a. avgitt følgende uttalelser til dette tema:

Desember 1998: KISP slutter seg til oppropet "Stopp Eus patendirektiv"

Juni 1999: Kirkerådet avgir høringsuttalelse til EU direktiv 98/44/EF om rettslig beskyttelse av bioteknologiske oppfinnelser

November 1999: Kirkerådet avgir høringsuttalelse til Sosial- og helsedepartementet om endringer i transplantasjonsloven

Kirkerådet har etablert kontakt med en rekke fagpersoner på områdene medisin, biologi, etikk for (nettverks-) samarbeid om relevante uttalelser.

KR-konsulent Hans-Jürgen Schorre deltok i april 2001 i et debattmøte på Notodden om medisinsk bruk av bioteknologi og etikk med bl.a. John Alvheim (FRP), leder av Stortingets helse- og sosialkomité.

Delmål 2: Motarbeide dagens høye aborttall.

Oppfølging:

Kirkerådet har gjennom perioden støttet opp om FLMs engasjement og tiltak, bl.a. gjennom bevilgning fra OVF. Kirkerådet har videre avgitt høringsuttalelse til nye forskrifter til Abortloven.

Delmål 3: Revitalisere kampen om menneskeverd og menneskerett ved livets slutt.

Oppfølging:

Kirkerådet var medarrangør av et seminar om eutanasi i november 1998. På samme tid behandlet Kirkemøtet saken om Eutanasi/Aktiv dødshjelp. KM vedtok

en uttalelse som bl.a. er sendt til sentrale myndigheter. Saken er senere blitt fulgt opp med en konsultasjon, også dette i samarbeid med FLM, der man drøftet en felleskirkelig strategi for kirkelig nærvær og engasjement i samfunnsdebatten om dette temaet.

Punkt 6: Urbefolkninger

Hovedmål:

Styrke forståelsen for urbefolknings situasjon og spiritualitet, samt støtte dem i arbeidet for grunnleggende rettigheter.

Delmål 1: Opparbeide økt kunnskap om urbefolknings situasjon og spiritualitet.

Delmål 2: Delta i debatten om urfolk og grunnleggende rettigheter.

Delmål 3: Informere norske menigheter om urfolks situasjon.

Oppfølging:

Arbeidet ble videreført gjennom Kirkemøtet 1997 behandling av saken om urfolk i den verdensvide kirke, gjennom konferansen om urfolks land og spiritualitet i Karasjok i 1998, og gjennom aktiv deltakelse i Kirkenes Verdensråds urfolksprogram, som ble vedtatt videreført under Generalforsamlingen i 1998 i Harare, men ikke minst gjennom Samisk Kirkeråds løpende arbeid.

Konkret har Den norske kirke fulgt opp arbeidet med samerettslige spørsmål i flere brev til norske myndigheter (Samerettsutvalget, bevaring av beitedistrikter, utsettelse av mineralloven), og også pekt på at det er avgjørende at vi anerkjenner samenes spesielle rettigheter som urfolk. Utvilsomt vil det viktigste arbeidet framover bli å understreke samenes spesielle status, og samtidig arbeide mot diskriminerende og nedlatende holdninger i lokalsamfunnet overfor den samiske befolkningen.

Det er også påbegynt arbeidet med retningslinjer for næringslivets virksomhet, som Dnk følger opp gjennom kontakter med flere sentrale aktører innenfor både myndigheter og næringsliv. Det har bl.a. vært arbeidet i forhold til norske selskapers virksomhet i India og Filippinene, og situasjonen i en rekke andre land har vært fulgt. Det er ikke grunn til å tro at dette arbeidet vil bli mindre viktig, siden kirker i Sør ber oss om å arbeide overfor de norske selskapene.

Punkt 7: Gjeld

Hovedmål:

Oppnå gjeldssanering for de fattigste land.

Delmål 1: Arbeide for at kirkenes 2000-års-markering særlig tydeliggjør gjeldsspørsmålet.

Delmål 2: Arbeide med å spre informasjon om gjeldsspørsmålet, og muligheter og problemer knyttet til dette.

Oppfølging:

Mellomkirkelig råd sluttet seg til Jubilee 2000 direkte allerede i 1997, og gjennom Aksjon Slett U-landsgjelda (SLUG) var de fleste norske bistands- og solidaritetsorganisasjoner med i den største internasjonale bevegelsen for rettferdighet noensinne (nevnt i Guinness' Rekordbok). Mellomkirkelig råd har de siste fem årene spilt en meget sentral rolle i SLUG, med deltakelse på møter med norske statsråder og parlamentarikere, samt betydelig arbeid opp mot det internasjonale kirkelige nettverket. Den norske kirke har vært representert i "Ecumenical Team" i regi av Kirkenes Verdensråd i flere internasjonale møter.

Utvilsomt har samarbeidet med menighetene gjennom Jubileum 2000 og Kirkens Nødhjelps fasteaksjon 1999 vært avgjørende for at den norske kampanjen er en av de nasjonale kampanjene med størst oppslutning. I alt ble over 100.000 underskrifter samlet inn. Dette resultatet er det grunn til å si seg fornøyd med. I mange menigheter opplevdes det likevel vanskelig å vinne bred forståelse for de sentrale kravene.

Ledere i Den norske kirke skrev i januar 2000 et brev til statsministeren og ba om at Norge må spille en mer aktiv rolle for å sikre en reell ettergivelse av de fattigste landenes gjeld. Det er fortsatt behov for Dnks engasjement både nasjonalt og internasjonalt

Punkt 8: Klima

Hovedmål:

Bidra til å påvirke norsk klimapolitikk.

Delmål 1: Skape bevissthet i bispedømmene og menighetene om aktuelle klimapolitiske spørsmål og vårt etiske mandat.

Oppfølging:

Arbeidet med klimaspørsmål er fulgt opp på en rekke ulike måter, bl.a. gjennom en dialog med fagpersoner. Arbeidet har blant annet resultert i uttalelser som peker på de rike lands ansvar for den globale miljøsituasjonen.

I motsetning til gjeldssaken har Den norske kirke ikke spilt en aktiv rolle i ulike nasjonale nettverk, men det er gjort felles henvendelser med NHO og LO om situasjonen for klimaforhandlingene etter at USA meldte at de ikke lenger så Kyotoavtalen som ønskelig. Samarbeidet er også viktig for å understreke at spørsmålet også er et verdispørsmål. Lokalt har enkelte prester løftet fram det kirkelige engasjement i klimaspørsmål, og det er ingen tvil om at det er "Forbruk og rettferd" som er bakgrunnen for at det har vært mulig å formidle vår bekymring på en slik måte. Noe av kritikken av kirkens politiske karakter har ikke lammet arbeidet. Arbeidet følges også opp gjennom ECEN (European Christian Environmental Network).

Punkt 9: Grønn skatt

Hovedmål:

Arbeide for at grønn skatt kan innføres som et bevissthetsfremmende tiltak i vårt forbruksmønster.

Delmål 1: Konkludere utredningen av effektene av grønn skatt - trekke på erfaringer fra andre land.

Oppfølging:

Spørsmålet om grønn skatt er fortsatt et aktuelt tema, selv om de fleste forslagene fra Grønn Skattekommisjon ble stemt ned da disse ble presentert for Stortinget. Arbeidet har derfor ikke blitt ført så mye framover, verken nasjonalt eller internasjonalt. Imidlertid foregår det viktige debatter, og noen av disse vil komme tydelig fram under Miljø- og utviklingstoppmøtet i Johannesburg i 2002 (Rio + 10). Forberedelsen i Norge skjer bl.a. gjennom ForUM for utvikling og miljø, hvor Dnk er representert i styret.

Den norske kirke har deltatt i internasjonale møter hvor spørsmålet om avgiftsbelegging på "uønsket" virksomhet har vært sentrale. Avgifter på flybensin, ressursutvinning, tobakk og valutaspekulasjon er noen eksempler. Inntektene kan brukes til å finansiere tiltak det ikke finnes nok midler til på nasjonale budsjetter.

Oppgaven for Den norske kirke blir framover å peke på de miljø- og fordelingsutfordringene vi står overfor og som krever endringer i handlingsmønstre. Her er grønn skatt et viktig modelleksempel, og dette arbeidet bør videreføres.

Punkt 10: Lokal Agenda 21 / Nettverksbygging

Hovedmål:

Lokalmenigheter er aktive deltakere i lokalt Agenda 21-arbeidet.

Oppfølging:

Det er etablert et **godt samarbeid med diverse organisasjoner nasjonalt** som gjør det mulig å delta i konkrete lokale/ regionale samarbeidsprosjekter (bl.a. Miljøheimet, Fremtiden i våre hender, Norges Naturvernforbund). Kirkerådet deltar aktivt i planleggingen av en stor LA21-konferanse i Stavanger i regi av Kommunenes Sentralforbund og Miljøverndepartementet. Konferansen "Synergi 21" i oktober 2001 forventes å samle ca. 1000 representanter fra kommunene, og Kirkerådet planlegger bl.a. stand sammen med samarbeidspartnere.

Samarbeid med andre aktører og organisasjoner har vist seg som svært viktig og gjør kirken **synlig i samfunnet**. Vi er en naturlig del av forskjellig nettverks-samarbeid (Miljøheimet, ForUM for utvikling og miljø, Max Havelaar m.m.).

Også for vårt eget arbeid i kirken har det vist seg som svært nyttig å etablere et samarbeidsnettverk. "Nettverk for miljø og rettferd" ble etablert i 1999, bl.a. med biskop Odd Bondevik som deltaker. Nettverket ønsker å knytte "ildsjelene" i kirkens arbeid med Forbruk og Rettferd sammen til gjensidig informasjon, ideutveksling og inspirasjon. Det er etablert egne nettsider "kirken.no/miljo" som fungerer i praksis som kirkens egen

hjemmeside for dette arbeide. Kirkerådskonsulent Hans-Jürgen Schorre leder arbeidsgruppen som koordinerer nettverket. Gjennomføring av seminarer er et annet tyngdepunkt for nettverkets arbeid.

Internasjonalt er Dnk med i ECEN (European christian environmental network) som er et tilsvarende økumenisk nettverk av europeiske kirker, og som blir betjent av KEK-sekretariatet. Hans-Jürgen Schorre har vært nordisk representant i styringsgruppen til mai 2001.

4. Oppfølging på regionalt og lokalt plan (bispedømmer og menigheter)

Bispedømmerådene ble bedt om korte bidrag som beskriver den videre utviklingen i saken siden 1998. Det ble bedt om svar på følgende spørsmål:

1. Er deres inntrykk at denne tematikken er mer i menighetens bevissthet, holdning og handling i dag enn 1998 eller 1996.
2. I hvilken grad har menighetene fulgt opp Kirkemøtets oppfordring om at "klare målsettinger må utformes for virksomheten i forhold til de nevnte utfordringer, med regelmessige rapporteringer for å vurdere fremdriften"?
3. I hvilken grad er dette arbeidet integrert i bispedømmenes øvrige arbeidsfelt? Kjenner dere til "nettverk for miljø og rettferd" og nettverkets internettsider "kirken.no/miljo"? Hvordan vurderer dere betydningen av dette nettverket for arbeidet i lokalmenighetene og på regionalt plan?

4.1. Nord-Hålogaland

Status for vårt engasjement hva gjelder oppfølging av "Forbruk og rettferd" må en kunne si er slik den var i 1999. Dessverre har vi ikke fått fulgt opp tiltaket i den grad vi skulle ønske og hadde planer om da vi satte i gang med bl.a. utarbeiding av "Plan for "Forbruk og rettferd".

Vi har ikke fått noe tilbakemeldinger fra menighetene våre hva som er gjort fra deres side, men vi er ganske overbevist, etter det kjennskap vi har fått ved besøk i menighetene, at mange av dem er bevisste på saken, og i noen grad har fulgt det opp. Graden av "handlinger" er det vel bare den enkelte menighet som kan svare for.

Som et forestående tiltak fra vår side er å be om tilbakemelding fra menighetene hva de har gjort i denne saken/om de har gjort noe.

Kontaktperson: Finn Helland

4.2. Sør-Hålogaland

Etter midtveis-rapporten kan vi peke på følgende konkrete tiltak:

-Ny konferanse i Stamsund om kystsamfunn, ressursforvaltning og etikk, våren 2001. Denne gang med internasjonal deltakelse.

-Saltdal prestegjeld har deltatt i prosjekt "Kirke og miljø 2000" (se egen rapport)

-Internasjonal solidaritet har årlig vært fokusert gjennom utveksling av studenter og gjennom kontakt og støtte til den økumeniske diakonale stiftelsen CIDC også i St. Petersburg.

-Prostemøtet, som tok initiativ til konkret oppfølging av de 3x3 klokkeslagene i 1997, er bedt om å evaluere arbeidet så langt og legge strategi for videre engasjement høsten 2001.

Til spørsmålene:

1. Vårt inntrykk er at tematikken generelt ikke er tydeligere i menighetens bevissthet i dag. Unntaket er "rettferdig kaffe" som vi hadde en aksjon på 1997-1999.
2. Klare målsettinger finnes i liten grad.
3. Arbeidet er integrert i kursing vedr. lokale diakoniplaner. For øvrig i liten grad.
4. Diakonirådgiver har hørt om nettverket, men ikke benyttet nettsidene. Det tviles på om dette er særlig kjent i menighetene med unntak av de spesielt engasjerte som for eksempel i Saltdal og Stamsund.

Generelt tror vi at den enkleste måten å få menigheter flest engasjert på, er konkrete aksjoner av typen kaffestafetter. På bispedømmeplan er det også lettere å holde temaet varmt hvis det kommer initiativ med et konkret opplegg sentralt fra, som bispedømmene kan benytte.

Kontaktperson: Jan Olav Røed

4.3. Nidaros

Bispedømmekontoret har ikke systematisk vært i kontakt med menighetene ang. denne evalueringen, men har inntrykk at menigheten gjerne vil gjøre mer, men mangler konkrete verktøy å hjelpe seg med. Forbruk og rettferd er innarbeidet i bispedømmerådets virksomhetsplan, og vil også bli brukt når nye menighetsråd skal kurses i løpet av neste vår. Menigheten trenger hjelp til helt konkrete tiltak som er enkle å gjennomføre.

Høst 2001 skal det gjennomføres en konferanse med tittel "Som Gud på jorden" i samarbeid med bl.a. fylkesmennene i Sør- og Nord-Trøndelag. Denne konferansen er en oppfølging av en konferanse om etikk og naturforvaltning i Trondheim høsten 1997, der rapporten "Som gjester på jorden" ble til.

Kontaktperson: Britt Arnhild Lindland

4.4. Møre

1. Vi har ikkje inntrykk av at kyrkjelydane som kyrkjelyd er noko særleg meir opptekne av desse spørsmåla i dag enn kva dei var t.d. i 1998. Vi har sjølvstilt ikkje full oversikt, men t.d. har Fjørtoft sokneråd ei tydeleg målsetjing om å vera "grønn kyrkjelyd". Personar derfrå har m.a teke del i prosjektet "Kirke miljø 2000" i regi av Kyrkjerådet.

Ørskog sokneråd er med i nettverk for miljø og rettferd.

Lokalt er temaet ofte knytta til hausttakkefest og fasteaksjon. Fleire kyrkjelydar har teke i bruk friluftsliv som arbeidsform mellom konfirmantar.

Vi veit og at NMS har starta opp 2 gjenbruksforretningar.

I møte med ungdomsskoleelevane i samband med biskopen sine visitasar, er temaet vanlegvis oppe.

2. Kyrkjelydane har i svært liten grad fylgd opp kyrkjemøtet sine oppmodingar. Dette er basert på observasjonar i samband med biskopens sine visitasar.

3. I samband med arbeidet med årsplan og plandokument for 2001 – 2004, har bispedømerådet freista å tenkja forbruk og miljø som ein integrert del av alt arbeid, slik at vi på dei ulike områder tek temaet fram. Under Etatsmål pt. 10 står som fylgjer: "Det er ei målsetjing å utvikle bispedømekontoret si organisering og kompetanse i høve til oppgåvene slik at det kan fungere brukarorientert, etter god forvaltningsskikk og med god miljøprofil."

Biskopen har ved fleire høve teke del i konferansar om temaet, både regionalt og nasjonalt.

4. Biskopen er vel kjent med nettverkssidene og arbeidet der. Kva dette har å seia for arbeidet på lokalt/regionalt plan har vi ikkje noko meining om. Nokre sokneråd, nokre prestar og andre tilsette har teke nettverks-sidene i bruk. Ørskog sokneråd har slutta seg til netverket.

Kontaktperson: Målfrid Nordhaug /Tom Sverre Tomren

4.5. Bjørgvin

I midtveis-rapporten i 1998 ble det listet opp noen perspektiver og tiltak til bispedømmerådet for veien vidare. De fleste av disse tiltakene har blitt fulgt opp i tiden etterpå, med unntak av punktet om forbruk og rettferd-perspektiver i Alpha-kursene.

1. Ressursgruppa for miljø, forbruk og rettferd i Bjørgvin

Ressursgruppa for miljø, forbruk og rettferd i Bjørgvin ble opprettet høsten 1999, og tok på seg rollen som pådrivere og ressurspersoner i arbeidet med miljø og rettferd i bispedømmet. Ressursgruppa er bredt sammensatt, med representanter fra ulike grupperinger og aldersgrupper. Gruppa ledes av studentprest Morten Lystrup. Resursgruppa er ikke oppnevnt, og står fritt i forhold til bispedømmerådet, men samarbeider tett med både stab og bispedømmeråd om ulike tiltak. Gruppa har laget strategier for den vidare oppfølgingen av arbeidet med miljø, forbruk og rettferd i bispedømmet.

2. Inspirasjonsseminar for "Kristent nettverk for miljø og rettferd"

Den første store oppgaven ressursgruppa tok på seg rett etter opprettelsen, var å være lokal arrangementskomité for Kristent nettverk for miljø og rettferd sin første inspirasjonssamling 17.-18. mars 2000. Denne samlingen hadde en spesiell betydning for Bergen og Bjørgvin. 35 av 51 deltakere på inspirasjonsseminaret var fra Bjørgvin, og det ble knyttet kontakter og utvekslet ideer. Arbeidet med inspirasjonssamlingen gav ressursgruppa en "flying start" og mange samarbeidserfaringer, både innad i gruppa og med netverket.

3. Kirkens deltakelse i Bergen Kommune's Lokal Agenda21-arbeid

Bergen Forum21 ble opprettet i 1997 som et møtested og diskusjonsforum for frivillige organisasjoner, offentlig sektor, næringsliv og fagbevegelse, alle med tilknytning til Lokal Agenda21 i Bergen. Kirken var aktivt med i oppstarten (Jon Henrik Gulbrandsen), og ble etterhvert representert i styret ved Lars Ove Kvalbein fra Korsvei Bergen. Forumet ble lagt

ned i mai 2000 etter en uheldig politisk prosess som førte til kraftige protester fra kirken og de frivillige organisasjonene. De positive kontaktene med f.eks. miljøorganisasjonene som ble knyttet gjennom forumet har imidlertid stor verdi i det videre arbeidet.

4. Prosjekt "Grønne menigheter i Hordaland"

I Landås menighet startet Korsvei Bergen opp arbeid for å gjøre menigheten "grønnere". En egen arbeidsgruppe av frivillige ble etablert i 1999, og begynte å jobbe med tiltak i menigheten etter plakaten "Vår grønne menighet". Våren 1999 gikk Miljøheimevernet, Korsvei Bergen og bispedømmerådet sammen om å søke om LA21-midler til en 40% prosjektlederstilling for prosjektet "Grønne menigheter i Hordaland". Etter å ha søkt og fått bevilget penger i 1999 og 2000, hadde en nok midler til å starte prosjektet for alvor. 1. mars 2001 ble Lars Ove Kvalbein ansatt for to perioder á tre måneder i 2001. 40% av midlene til prosjektet kommer fra OVF. En har søkt midler til videreføring av prosjektet fra LA21-midlene i Hordaland Fylkeskommune og søkt LA21-midler i Sogn og Fjordane med tanke på en utvidelse til dette fylket også.

Første fase av prosjektet har gått med til å gjøre prosjektet kjent og etablere kontakt med interesserte menigheter. I samarbeid med biskopen har en gjort prosjektet og ressursgruppa kjent for alle prestene, og har gjort avtaler om medvirkning på prosti-/medarbeidersamlinger for flere. Vi har også planer om å slippe til med våre anliggender på kursene som arrangeres for nye menighetsråd neste år. Ellers har vi et tett samarbeid med fylkeslederen i Miljøheimevernet i Hordaland, som vi ser på som særlig verdifullt. For mer informasjon om mål, virkemidler, osv. for prosjektet, se vedlagte prosjektbeskrivelse.

Til spørsmålene:

Det er umulig for oss å si noe generelt om denne tematikken er mer framme i menighetenes bevissthet i dag. Vårt inntrykk er at arbeidet som ble gjort rundt 1996 har sådd noe, men at folk stadig trenger å bli minnet om disse perspektivene. De fleste er positive og ønsker å gjøre noe, men kun et fåtall ildsjeler setter igang tiltak. Oppslutningen rundt lokale arrangement med dette som tema er ikke overveldende. "Klare målsettinger og regelmessige rapporter" har vi ikke sett så mye til. For Bispedømmet er dette arbeidet integrert i strategidokumentet, både som eget satsningsområde og under driften av kontoret. Ressursgruppa kjenner godt til "Nettverk for miljø og rettferd", og har store forhåpninger til å kunne utnytte nettsidene og materialet der i det lokale arbeidet.

Kontaktperson: Astrid Fylling

4.6. Stavanger

1. Inntrykk er at tematikken ikke er mer i menighetens bevissthet nå enn i 1998 og 1996.
2. Det virker heller ikke slik at temaet er et spesifikt stasjonsområde i menighetene som får tydelige utforminger i virksomhetsplanene. Det finnes likevel unntak. Både i Hundvåg, Strand og Gausel (Hinna prestegjeld) har menigheten satset mye på dette område.
3. På bispedømmekontoret har det vært gjennomgang av Miljøheimevernets sjekklister for Grønt kontor og man har pålagt seg selv å følge opp på alle naturlige punkter. Her brukes også Max Havelaar merket kaffe.
4. Internettsidene til nettverk for miljø og rettferd har ikke vært kjent før nå, og synes også å være lite kjent ute i menighetene. Mange menigheter har enda ikke tilgang på internett.

Kontaktperson: Jostein Idland / Åge Bognø

4.7. Agder

1. Vanskelig å svare på, siden det er vanskelig å måle, kan variere sterkt fra sted til sted, og bispedømmekontoret føler at man ikke har grunnlag å si at engasjementet er svakere enn tidligere. Likevel har man en fornemmelse at bevisstheten, holdningene og handlingene ikke har økt.
2. Vanskelig å svare på, men ca. 60% av menighetene har for eksempel utarbeidet diakoniplaner. Mange av disse berører spørsmål rundt forbruk, materielt livsgrunnlag, rettferd, nødhjelp osv. Oftest er tiltakene konkretisert i fasteaksjonen og Skrikaksjon. Bispedømmekontoret er usikker hvor ofte disse planene blir fornyet, men erfaringen tilsier at dette ikke skjer så ofte.
3. Emnet er i liten grad integrert i Bispedømmets og fagkonsulentenes øvrige arbeidsfelt. Arbeidsgruppen for internasjonalt diakoni og diakonikonsulentene har 2001 arrangert tekstverksted i fastetiden. Et tilbud til alle prester, kateketer, kirkemusikere og diakoner i Bispedømmet, med Olav Myrstad (KN) og biskopen som deltakere og innledere. Målsetting var bl.a. å tydeliggjøre den diakonale vinklingen og internasjonale sammenhengen kirken står i.
4. Bispedømmekontoret er kjent med nettverket for miljø og rettferd og internettsidene. Nettstedet er linket til egen hjemmeside i verktøykassa/ diakoni. Et slikt nettsted kan være veldig nyttig som ide- og nyhetsgiver.

Kontaktperson: Erling Jakobsen

4.8. Tunsberg

Det foreligger ikke en systematisk tilbakemelding fra menighetene. Derfor baserer seg besvarelsen på inntrykk, muntlige meldinger og antagelser.

1. + 2. Inntrykket er klar positiv hva angår oppmerksomhet rundt tematikken i løpet av de siste årene. Holdningsbearbeidelse på ulike plan har skapt bevissthet og handling. De allerfleste menighetene har de senere årene arbeidet konstruktivt med helhetlige planer, hvor også utfordringer på dette felt er en naturlig del.

3. Temaet er en fast post på førvisitasmøtene. Temaet var i fokus under en samling for menighetsråd, proster og kirkeverger for ca. et halvt år siden. Her ble samtlige menigheter også oppfordret til å kjøpe Max Havelaar-produkter, og etterlyse varene der de ikke finns. Bispedømmekontoret har ved flere anledninger gått ut med stoff til menighetsbladene, hvor man oppfordrer til bruk av rettferdige produkter, både i privathusholdning og i menighetssammenheng.

Dessuten oppfordres det til "grønt kontor", og andre ressursbesparende tiltak. Ved ulike kurs og seminarer minnes om denne problematikken.

Stiftsdirektør og diakonirådgiver deltok nylig på en større fylkessamling i regi av KS under tema "Forbruk og Rettferd". Man ønsker å være synlig som kirke på de arenaene hvor fylke og kommuner samler "sine" folk.

I løpet av 2000er det arrangert 3 samlinger i misjonsregi hvor tematikken har vært fremme. Også på medarbeidersamling for ansatte i Tunsberg bispedømme i juni 2001 sto dette tema på dagsorden.

Generelt kan man si at det er mye usikkerhet blant ansatte om hvordan emnet skal tas opp, men samtidig etterspørres hjelp til fokusering.

Denne fokusering har skapt bevissthet, men kanskje uten at prester og predikanter har fått stor nok frimodighet til å løfte frem saken fra prekestol og andre sammenhenger. Vi arbeider stadig med å frimodiggjøre medarbeidere til klar tale.

4. Vi tror at tilgjengeligheten av tema på internettsiden er viktig, men formoder at det er mer behov for informasjon om at denne tjeneste finns.

Kontaktperson: Terje M. Lund

4.9. Hamar

Det har ikke skjedd mye på dette feltet siden midtveisrapporten 1998. Det henger sammen med en generell hardere prioritering av hvilke oppgaver som bispedømmerådet og staben på bispedømmekontoret har foretatt. Det siste året har dessuten diakonikonsulentstillingen - som dette feltet tidligere har ligget til - vært besatt i 40% av en vikar.

Til spørsmålene med tanke på hva som har skjedd fra 1998-2001:

1. Vi har en fornemmelse av at menighetens bevissthet og holdning til tematikken er sterkere i dag. Vi har ingen data på det, men både en økt oppmerksomhet i kirken - og i samfunnet ellers - underbygger denne fornemmelsen.
2. Vi kjenner ikke til at noen menigheter har fulgt opp Kirkemøtets oppfordring om utforming av "klare målsætninger for virksomheten i forhold til de nevnte utfordringer, med regelmessige rapporteringer for å vurdere framdriften". De målsettinger vi registrerer, bl.a. i.f.m. visitaser, går mer på menighetenes virksomhet innen gudstjenesteliv, dåpsopplæring og diakoni. Forbruk og rettferd er stort sett fraværende. Det forhindrer likevel ikke at det tas frem i forbønnen i gudstjenesten når det høver slik, men uten en forankring i "klare målsettinger". Kanskje tematikken ikke oppfattes som kirkelig/ kristelig nok? Dessuten er jo samfunnet opptatt av forbruk og rettferd - jfr. kildesortering som nå gjennomføres i alle kommuner, reduksjon av CO2-utslipp, motstand mot forurensende gasskraftverk, etisk handel, sparing i aksjefond med etisk profil etc. Da er det fort gjort å tenke at kirken/menigheten ikke trenger å ta dette opp i sine virksomhetsplaner.
3. Vi har tatt med i målformuleringer for internasjonal konsulent på bispedømmekontoret "arbeid for å bevare skaperverket og menneskets verd". Det vi har hatt fokus på rent praktisk er innkjøp av "rettferdig kaffe" og informasjon om Max Havelaar til alle menighetene. Vi har også hatt fokus på innkjøp av nedbrytbart

forbruksmateriell til bispedømmekontoret, men det er ikke lenger skarpe skiller da det meste synes å ha godkjenningsstempel som nedbrytbart. Isåfall er det en god utvikling!

4. Vi kjenner til nettverket og har tidligere hatt en kontaktperson med i det. Nettverkets internettsider har ikke vært i bruk. Det betyr ikke at det er fånyttet, men det kjemper om oppmerksomheten blant mange andre temaer som skal ha oppmerksomhet. For videre engasjement i lokalmenigheter og på regionalt nivå er det viktig at det holdes vedlike.

Kontaktperson: Bjørn Vilberg

4.10. Borg

Borg bispedømmekontor har ikke hatt diakonirådgiver siden starten på høstsemesteret 2000. Ansvaret for "Forbruk og Rettferd" har vært tillagt denne stillingen. I mangel av person i stillingen er arbeidet med "Forbruk og Rettferd" ikke blitt særlig høyt prioritert. Vi kan også meddele at Borg bispedømmeråd den 13. juni d.å. tilsatt diakon Astrid Gangestad i 60 % stillingen som diakonirådgiver. Når hun er på plass 1. oktober vil kontoret se på ansvarsfordeling på nytt og da vil tema "Forbruk og Rettferd" bli løftet fram.

Vi vil her forsøke å svare på de spørsmålene som er angitt i brevet fra Kirkerådet av 02.05.01.

Spørsmål 1: Vårt inntrykk er at bevisstheten, holdningen og handling til denne tematikken gradvis har avtatt jo lengere tid det har gått fra vedtaket i 1996. Det er noen få menigheter hvor ansatte eller andre grupperinger har hatt et høyt bevissthetsnivå på denne saken, som har arbeidet med denne saken i sin lokale menighet. Fokus/bevissthet om rettferdig kaffe er fortsatt god i mange menigheter. Men vi har inntrykk av at denne saken ikke i stor grad har gått videre fra menighetssamlinger til de private sammenkomster! Vi hadde også håpet at tema "Forbruk og Rettferd" skulle bli noe mer enn rettferdig kaffe.

Vi er kjent med at noen menigheter bruker gudstjenesteliturgien som ble laget til KM-sak 10/96 i.f.m. U-landssøndagen eller andre aktuelle dager/arrangementer.

Videre er tema innarbeidet i en del konfirmantopplegg. Dels som en teoretisk del, men noen menigheter har en mere konkrete/praktisk vinkling på tema!

Menighetene Kråkerøy og Oppgård/ Greverud/ Kolbotn er aktive på dette tema og har fulgt opp intensjonene i vedtaket fra KM-sak 10/96 på forskjellig måter.

Spørsmål 2: Denne oppfordringen er så langt vi er kjent med i liten grad blitt fulgt opp i menighetene i Borg!

Spørsmål 3: Dette tema er lite integrert i bispedømmets arbeidsfelt og strategiske arbeid. Borg bispedømmeråd utarbeidet en ressursperm, "Fra Rio til Borg bispedømme", som var ferdig sommeren 1999. Denne ble forsøkt sprett til aktuelle personer i menighetene i bispedømmet. I mangel av diakonirådgiver/saksbehandler på dette feltet er ikke denne blitt fulgt opp på en tilfredsstillende måte. Vi håper at vi fra og med år 2002 kan øke bevisstheten rundt stoffet i denne permen.

Bispedømmet har samarbeidet med Fredrikstad kommune arbeidet med en miljøkalender som ble delt ut til alle husstander i 1999. Et konkret tiltak i denne forbindelsen var muligheten til å vinne 10 kg Max Havelaar kaffe.

Spørsmål 4: Kjennskapet og bruken av denne siden er begrenset slik vi har informasjon om. Noen bruker den i forberedelsen til undervisning om dette tema. I slike tilfelle er det mye å hente på disse hjemmesidene.

Vi tror at det må en stadig bevisstgjøring og motivering til for å få et godt engasjement på dette viktige feltet. Engasjerte personer i menighetene blir ofte en forutsetning for at det skal bli konkrete handlinger på dette feltet. Bevisstheten rundt den bibelske begrunnelsen for å engasjere seg på dette viktige feltet er dessverre lav!

Kontaktperson: Yngvar Lyche

4.11. Oslo

Tiltak på bispedømmeplan

I tiden etter at Bispedømmerådet behandlet "Forbruk og rettferd" i 1997, ble det gjennomført ulike tiltak som ble nedfelt i rapporten fra 1998. Siden den gang er det ikke fattet vedtak eller gjennomført konkrete satsinger i regi av bispedømmerådet. Man har heller ikke vært representert i møter eller samarbeidstiltak knyttet til satsingen. Flere av satsingene fra 97 har imidlertid fått ringvirkninger både på bispedømmeplan og menighetsplan i perioden fram til 01, som for eksempel innføring av Max Havelaar-kaffe, enkle tiltak i retning av "grønt kontor" og grønn profil på arrangementer.

Gjennom Oslo biskops engasjement har tema knyttet til "forbruk og rettferd" blitt markert på flere måter. Spørsmål knyttet til internasjonal solidaritet og misjon har vært tema i forbindelse med visitaser, og ført til konkrete oppfølgingstiltak i menigheter. Biskopen har ved en rekke anledninger nasjonalt og internasjonalt, deltatt i den offentlige debatten med kritikk mot å la markedsinteressene styre samfunnsutviklingen globalt, med de ringvirkninger dette får for de uprivilegertes levkår verden over. Videre har han vært en markert talsmann for minoriteters situasjon, særlig i vårt eget land.

Tiltak på menighetsplan

Ved henvendelser til menighetene får man et inntrykk av at "miljø og rettferd" er et område man ønsker å gjøre mer på, men hvor man står en viss forlegenhet når det gjelder de konkrete tiltakene. Av satsinger som har fått relativt bredt nedslag er:

- Innføring av Max Havelaar kaffe
- Enkelte tiltak i retning "grønt kontor" med vekt på resirkulering av papir, bruk av miljøvennlig papir og noen ressursparende tiltak.
- Gjennomføring av årlige gudstjenester hvor global rettferdighet blir særlig tematisert
- Kontakt med vennskapsmenigheter gjennom misjonsorganisasjoner. (Fortsatt) deltagelse i Kirkens Nødhjelps fasteaksjon knyttet til konfirmantarbeidet

Få menigheter i bispedømmet har vært engasjert i tiltak ut over dette. I henhold til satsingen på Lokal Agenda 21 må oppfølgingen sies å være beskjedne. Kun én menighet deltar med LA 21-relatert "Økoteam", og til tross for Miljøheimevernets regelmessige tilbud gjennom menighetsutsendinger, er det bare 5 menigheter som har invitert foredragsholdere herfra gjennom perioden. Svært få har kjennskap til "nettverk for forbruk og rettferd" eller nettverkets nettsider.

Det generelle inntrykket er velviljen for "forbruk og rettferd" absolutt er til stede, men at det likevel ikke representerer noen hjertesak. I den daglige kampen om prioriteringer viser det seg vanskelig å finne medarbeidere som vil eller kan prioritere oppfølging av områdene, og dermed uteblir mange av de konkrete satsinger. Når nye tiltak utvikles synes det ofte å være resultat av at ildsjeler setter spørsmålene på dagsorden.

Kontaktperson: Hans Arne Akerø

5. Oppfølging fra økumeniske organer

5.1. Norges kristne råd (NKR)

Det viktigste som har skjedd når det gjelder arbeidet med "Forbruk og Rettferd" i perioden 1998-2000 skjedde for Norges kristne råds del i forberedelser og gjennomføring av Jubileum 2000.

Betydningen av dette programområdet kom fram allerede i vårt logo hvor en av "ikonene" var en grønn jordklode som symboliserte Gud som skaper og at feiringen var global, hvor vi ble invitert til å se våre medmennesker over hele jorden i solidaritet på tvers av konfesjoner, kultur, rase og religion.

Dette ga seg blant annet utslag i arbeidet på følgende måter:

- 1) Kontakt og engasjement for Betlehem. I samarbeid med Kirkens Nødhjelp og Delta Internasjonal KFUK-KFUK ble det samlet inn til skoleprosjektet Dar -al-Kalima og rehabiliteringsprosjektet i Beit Sahur.
- 2) I bønn, blant annet ved bønneheftet for år 2000 fra Jubileum 2000: Bønn jorden rundt.
- 3) Vennekapsmenigheter. I samarbeid med misjonsorganisasjoner, kirkesamfunn og internasjonale organisasjoner førte "Vennkapsarbeid år 2000" til direkte kontakt mellom menigheter i Sør og Nord.
- 4) Jubilee 2000. Jubileum 2000 var en aktiv medspiller i Jubilee 2000 – den internasjonale kampanje for gjeldsslette.
- 5) I samarbeid med Kirkens U-landsinformasjon utgav man heftet "Alt har sin tid" Om tid, fri tid og frigjøring til å leve i tiden.
- 6) I samarbeid med Svenska Kyrkans Miljövärn og med Strømstad församling og Kråkerøy menighet som forsøksmenigheter ble det utarbeidet et eget Forbruk og Rettferd – miljøkonfirmantopplegg. Dette ble støttet av Fylkesmannen i Østfold og Fredrikstad Kommune.

Kontaktperson: Lars Erik Nordby

5.2. Kirkens Nødhjelp

Egen organisasjon:

I Kirkens Nødhjelps Prinsippdokument og Global Strategiplan 2000 –2004 er intensjonen i dokumentet forbruk og rettferd innarbeidet.

Konkrete punkter:

- Kirkens Nødhjelp arbeider med etiske retningslinjer for plassering av egne midler i fond.
- Max Havelaar produkter er innarbeidet
- Viktige arbeidsområder i perioden, også ut i fra det mandat som er gitt oss, har vært:
- Merkeordning for rettferdige varer
- Bruk av tid og penger; fokus på større lokalt frivillig engasjement
- Urbefolkning; er konstant en viktig målgruppe for Kirkens Nødhjelp
- Gjeld; arbeidet aktivt for gjeldssanering på mange plan
- Lokal Agenda 21; et fokus i forhold til vennskapsgrupper spesielt

Tiltak rettet mot menigheter og kirkelige organisasjoner; våre oppdragsgivere:

- Brød for verden-aksjonen:
 - Kampanje for etablering av Max Havelaar og kjøp av "Rettferdig kaffe" i alle menigheter og privatpersoner.
 - Kampanjer i samarbeid med SLUG for slette av U-landsgjeld.
 Spesielt disse to kampanjene under Brød for verden-aksjonene var konkrete tiltak som skapte mye lokalt engasjement.
- Et konkret tiltak var å starte en Snabel-stafett gjennom menighetene hvor det var en snabel i vært bispedømme. Denne skulle gå fra menighet til menighet. Dette var en konkret ting som har gitt resultater.
- Etisk Handel eller Merkeordning for rettferdige varer har også vært et viktig fokus.
- Kirkens Nødhjelp jobber aktivt for å få etablert et mer slagkraftig nettverk blant annet for å få gjennomført beslutningspåvirkende kampanjer. Temaer innenfor forbruk og rettferd vil da være viktige.

Mot det norske folk

Kirkens Nødhjelp har vært med og tatt initiativ til å etablere Etisk Handel. Dette er en merkeordning slik at forbrukerne kan se hvor produktene er produsert og hva de inneholder. I første omgang er dette en sak rettet mot dagligvarebransjen. Dette er gjort i samarbeid med LO.

Kirkens Nødhjelp har vært aktiv i forhold til Norsk Hydro og deres ønske om et bauxittbrudd i India. Kirkens Nødhjelp har her kjempet for urbefolkningen og deres rettigheter.

Vurdering ut fra spørsmålsstilling:

1. Menighetens bevissthet rundt denne tematikken har økt. Derimot oppleves det at engasjementet i 1996 og 98 var større enn det er i dag. Det virker som det kreves konkrete produkter/aktiviteter for at menighetene skal gjøre noe med dette. Dette kan også ha noe med ressursbruk og oppmerksomhet. Ut fra dette kan vi kanskje si at punkt 4: "Bruk av tid og penger" er mer viktig enn hva vi tror, for å få gjennomslag.
2. Ikke grunnlag for uttalelse da menighetene rapporterer til bispedømmene.
3. Ikke grunnlag for uttalelse.
4. Dette nettverket har vært en meget viktig pådrivere for å hold engasjementet oppe. Opplevelsen har vært at dette er viktig for alle de lokale og ensomme ildsjeler rundt omkring som har et stort engasjement for disse spørsmålene. Gjennom dette har de følt at de har vært en del av et større fellesskap.

Kontaktperson: Ole Bjørnar Lunde

Kommentarer til rapport om oppfølging av "Forbruk og rettferd" og innspill til KM-sak 2001 "Forbruk og rettferd – evaluering og oppfølging"

Dette dokumentet inneholder kommentarer til arbeidet med saken "Forbruk og rettferd" siden 1996 og innspill til den videre oppfølgingen. Bidragene kommer fra forskjellige personer/grupper:

1. I februar 01 sendte Kirkerådets sekretariat ut et brev til div. **nemnder** med ønske om bidrag til evalueringsarbeidet av feltet "Forbruk og rettferd". Her ble nemndene spurt om bidrag, både når det gjelder et blikk tilbake: Hvilket hovedinntrykk har dere av dette arbeidet? Men også perspektivet fremover: Hva er *deres* viktigste anliggende? Hva med veien videre?
2. Etter ferdigstilling av rapporten om oppfølging av KM-sak 10/96 "Forbruk og rettferd" i juli 2001 er denne rapporten sendt til **Sigrun Møgedal** og **Nils Tore Andersen** til uttalelse. Sigrun Møgedal var 1996 leder av Mellomkirkelig Råd, og holdt åpningsforedraget til dette tema på Kirkemøtet 1996. Nils Tore Andersen var leder for komiteen som behandlet saken.
3. **Norges Naturvernforbund** har på sitt landsmøte i Mandal 8.-10.juni vedtatt en uttalelse til saken, og Dag Endal, leder av **Miljøheimevernet** kommenterer arbeidet. Disse to bidrag står for det nettverket av "mennesker og organisasjoner av god vilje" som Den norske kirke ble oppfordret til å samarbeide med. **Stiftelsen Korsvei** har hele tiden gjennom sine medlemmer vært meget sentral i forberedelsen og oppfølgingen av saken. Stiftelsen har også sendt et brev med innspill og kommentarer.

Komité for Internasjonale spørsmål (møte 15.-16.3.01) påpeker at det fortsatt er mye som trenger forbedring i Dnks egen praksis.

Med utgangspunkt i positive og negative trekk i samfunnsutviklingen, viser KISP til sin selvforståelse, sitt arbeidsfelt og sine prioriteringer. Her nevnes det bl.a. arbeidet med urfolks rettigheter, gjeldsarbeid, klimaforhandlinger, rettferdig handel, grønn skatt. Dette arbeidet, og nye utfordringer (for eksempel avtale om tjenester i Verdens handelsorganisasjon), trenger en fortsatt oppfølging gjennom KISPs arbeid.

Nemnd for undervisning (møte 26.3.01) nevner som hovedutfordring stikkord motivasjon av menighetene: Hvordan motivere menigheten for denne saken?

Det er viktig å se forbruk og rettferd i et trosoperspektiv og kristussentrert: hvordan lever vi i lys av vår tro og hvordan respekterer vi det som lever. Menigheten bør utfordres til å se forbruksspørsmål i sammenheng med konfirmasjon og julehøytiden (1% av konf.penger til et veldedig formål?), og å tenke barn og unge både som bidragsyttere og målgruppe.

Det er viktig å kunne arbeide trinnvis: Enkle tiltak som menigheten må kunne starte med, og så større utfordringer når menighetene er klare for det. Det bør undersøkes hvordan temaet er reflektert i læremidler.

Nemnd for diakoni (møte 20.4.01) ser positivt på det som er skjedd i oppfølgingen av "Forbruk og rettferd" på alle plan i kirken og særlig det lokale engasjement. Nemnda ønsker at dette engasjementet kunne bli mer synlige i samfunnet som helhet, og mener at

menighetene bør utfordres til å ha en signalsak som holder bevisstheten om dette feltet levende.

Nemnda viser til motsetningen mellom det kristne menneskebildet (uendelig verdifull, fordi det er skapt av Gud), og den menneskelige søken av å kjøpe seg "merverdi" gjennom sammenlikning med andre (penger, makt, uavhengighet, eksklusivitet i form av berømmelse, boligstandard, opplevelsesmuligheter).

Den kristne, etiske debatt om forbruksvaner og rettferdig fordeling bør ta utgangspunkt i en mer grundig gjennomtenkning av hva "Gudskapt egenverdi" kan bety i praksis - sett i forhold til menneskeskapte verdikodekser knyttet til sammenlikning og merverdi.

Nemnd for gudstjenesteliv kommenterer at komiteens innstilling i sak 10/96 ble avfattet i en gudstjenesteform, som senere er bearbeidet av Sindre Eide og sendt ut til menighetene.

NFG har ellers merket seg temaet som et av de viktige som man stadig har med seg i gudstjenestearbeidet, ikke minst ved utformingen av bønnetekster. Temaet var også fokusert i forbindelse med letingen etter nye salmer til Salmer 1997.

Ungdommens kirkemøte (21.-24. juni 2001) ønsker seg en samfunnsengasjert kirke: Det påpekes at vår kristne tro skal gjenspeiles i et sosialt engasjement, og at vi som mennesker har "totalansvar for Guds skaperverk".

Også UKM 2001 oppfordrer først og fremst lokalmenighetene til å iverksette tiltak for å øke bevisstheten omkring sosiale og politiske spørsmål, for eksempel gjennom opprettelse av miljøgrupper som arbeider med dette konkret videre, politiske debatter, undervisningsopplegg for konfirmanter eller andre grupper i menigheten (eksempler: vold, rasisme, abort, osv.). Menighetene kan arrangere temagudstjenester og temakvelder om aktuelle emner. UKM ønsker at kirken blir synlig i samfunnet, også gjennom deltakelser i demonstrasjoner og debatter. Engasjementet må ikke bare være prinsipielt og generelt, men også konkret og i navngitte saker som for eksempel Jubilee 2000, Tobin Tax saken (skatt på int. valutatransaksjoner) eller andre tilsvarende saker. Til slutt krever UKM 2001: "Som et ledd i dette må kirken umiddelbart rydde opp i sine investeringer i selskaper som driver med uetisk handel."

Nils Tore Andersen:

Fortsatt kan jeg kjenne den gode følelsen vi hadde da komité C på Kirkemøtet i 1996 stod på plattformen og la frem innstillingen til sak 10/96 om "Forbruk og Rettferd". Den gjenklang innstillingen og vedtaksforslagene ga i forsamlingen var følebar og sterk. Vi opplevde at saken berørte oss alle og at det var viktig det vi nå skulle fatte vedtak om. Det gjorde godt å kjenne enigheten etter mange og store saker hvor uenigheten hadde vært tydelig. Denne saken samlet kirkemøtet.

Jeg kjenner også fortsatt på skuffelsen over mediernes behandling av saken. Etter et kolossalt medieoppbud rundt homofilisaken og mediernes sarkastiske beskrivelse av den sex-fikserte kirken, trodde jeg at mediene nå skulle få et annet inntrykk av hva kirken var opptatt av. Men store deler av mediene uteble under behandlingen. En av kirkens mest utfordrende og aktuelle sak for vår tid og for hele verden, var ikke interessant nok for mediene. Sannsynligvis fordi kirkemøtet ikke var splittet i saken, men talte med en røst.

"Forbruk og rettferd" er en av de aller viktigste sakene jeg var med på å behandle i de åtte årene jeg var medlem av kirkemøtet. Hva har så skjedd ut fra de store og sterke forventningene vi hadde ? Egentlig ganske mye.

Den norske kirke er opptatt av forbruk og rettferd. Det ble på Kirkemøtet i 1996 fattet et viktig og krevende vedtak. Et vedtak som sterkt berørte alle oss som var med på det. Det måtte få konsekvenser for den enkelte av oss, men hva har skjedd siden 1996 ? Denne rapporten gir et edruelig og godt bilde av situasjonen. På sentralt hold er det gjort et godt og seriøst arbeid. Kirkemøtets vedtak er på det meste fulgt opp på en god måte. Der vi ikke har nådd frem er på det lokale plan. Vi har ikke maktet å bevisstgjøre for oss selv og menigheten betydningen av bevisst ressursbruk, både lokalt og sentralt. Vi har ikke maktet i den lokale menighet å bli en motkultur overfor forbrukersamfunnet i samsvar med den kristne forvaltertanken.

Jeg tror det handler mye om forkynnelsen. Det er sagt at menigheten blir slik forkynnelsen er. Kanskje er det overdrevet, men ikke uten sannhet. Forbruk og rettferd må løftes opp på prekestolene på en ganske tydeligere måte enn til nå. Det handler nemlig om synd i våre liv. Etter menighetsrådsvalgene skal bispedømmerådene innkalle menighetsrådsmedlemmene til kurs. Hvorfor ikke la "Forbruk og rettferd" være ett av hovedtemaene på disse samlingene. Hva betyr Kirkemøtets vedtak og utfordring for min lokalmenighet ? Og hva vil det bety når hovedmålene for kirkens mål - og strategidokument i årene fremover skal formuleres ? Temaet er høyaktuelt for Samarbeidsrådet for Menighet og Misjon, og for diakonikonsulentenes arbeid. Uten tvil kunne det være spennende med studiegrupper rundt om i landets menigheter som nettopp arbeidet med hva Bibelen sier om forbruk og fordeling av godene. Det er bare manglende engasjement og oppfinnsomheten som kan sette grensene. Kirken kan ikke la være å sette dette tema høyt opp på sakskartet i årene fremover. Det handler om å ta vår tro på alvor.

Den samlede media vil fortsette med sin ensidige karikaturtegning av kirken. Likevel kan man håpe at det som kirken gjør i dette spørsmålet en dag skal bli oppdaget også i pressen. Og slik Rosenborg Fotballklubb maler og maler til det blir mål av det, skal kirken fortsette å male på dette viktige temaet til det får gjennomslag i mitt liv og i andres liv. Det er langt igjen, men det er allerede gjort mye. Ikke minst sentralt. Men det gjenstår også mye, ikke minst lokalt. Her står utfordringen nå.

*"Vi skal få tro på en fremtid på jorden; avmakt må vike og dag følge natt,
se våre søsken i skapningens mangfold venter på handling fra hjerter som tror."*

Nils-Tore Andersen, leder av komiteen som behandler "Forbruk og Rettferd" i 1996.

Sigrun Møgedal:

Åpningsforedraget på Kirkemøtet 1996 skulle begrunne utfordringene og gjøre dem tydelige. Det var maktpåliggende å vise hvordan forbruk og rettferd ikke er valgfrie tema for særlige interesserte, men "liv og død" anliggende for kirken, fundert i evangeliet, i kristen tro og kristen

etikk. Et slikt utgangspunkt ga frimodighet til å stå på Kirkemøtets talerstol og peke på behovet for oppbrudd og endring. Det var også grunnlagstenen i Kirkemøtets svar.

Utfordringene brenner fortsatt, både i åpningsforedraget og i den liturgien som Kirkemøtet svarte med. Spørsmålet er om målstyring og handlingsplaner er egnede redskap for å fange opp og videreformidle oppbruddstonene, de brennende hjertene og kyrieropene som preget Kirkemøtet i 1996. Viktige framskritt er dokumentert i rapportene fra nasjonalt nivå og fra noen bispedømmer. De sentralkirkelige råd har gjennomført mange betydelige merkesaker. Et godt

eksempel er spørsmålet om gjeldslette, der kirken internasjonalt og med norsk deltakelse har levert et solid bidrag.

Men det er like klart at de samme handlingsplaner ikke har kommunisert med kirkens folk på måter som utløser engasjement og oppbrudd - nedenfra. I dagliglivet og i gudstjenestelivet. Bortsett fra de steder der engasjementet ble båret videre og skapt på nytt gjennom mennesker som selv har latt seg berøre av utfordringene.

Mange av rapportene etterspør konkretisering. Sjekklistene med generelle svar på ting vi alle kan gjøre. Kirkemøtets anliggende var ikke å lage nye oppskrifter, men å sende disiplene ut, hjem til sitt, med vilje og mot til å reise spørsmål og gå på leting etter svar i egen virkelighet. Med et

utvetydig ståsted på de svakes og på skaperverkets side. Og i kreative allianser med alle gode krefter som vil rettferd og liv, både for nåværende og kommende generasjoner. Her synes resultatene å være svakest.

Heller ikke gir rapportene signaler om ny forløsning i synet på kirkens rolle i samfunnsdebatt om denne type spørsmål, gjennom analyse av etiske dilemma og verdibasert samfunnskritikk og klar tale om rettigheter som trues. Snarere synes nå kirken nå bare mer tilbaketrukket og mindre

frimodig enn på 80- og første del av 90-tallet. Men passivitet og taushet på så sentrale etiske områder oppfattes også av samfunnet. Det er derfor ikke et godt alternativ for å unngå berøring med en komplisert politisk virkelighet. Hvordan står vi her ansvarlig til det internasjonale

kirkefelleskapet vi er del av?

Fordi forbruk og rettferd er et liv og død anliggende for kirken må det fries ut fra handlingsplanenes og sjekklistenes grep og bli til forkynnelse, gudstjenesteliv, samtalegrupper og hverdagsvalg. Dette kan ikke programmeres ovenfra, men kan stimuleres og næres. Og det kan gis betydning av dem som har modellmakt og makt over kirkens agenda. Her kan

det synes som det ligger betydelig svikt i forhold til intensjonene, som fort kan svekke kirkens troverdighet som etisk veileder og premissleverandør i samfunnet.

Kanskje mangler vi også nådegaveforkynnelse på dette området i Den norske kirke? Er vi på utkikk etter dem blant oss som kan ha dette som et særlig engasjement i våre menigheter. Lar vi deres ideer og visjoner og innsikt få rom og gjenklang hos oss? Bidrar vi til at engasjementet deres får næring og ikke brenner ut i kalddusjer om naivitet og varsomhet? Har vi rom for mangfold, samtaler på tvers av skiller og former? Har vi rom for det uprogrammerte og engasjerte? Det ser ut som Bjørgvin har funnet noe som det er vel verdt å dele med andre.

Norges Naturvernforbund:

Til Bispemøtet, Kirkemøtet, Mellomkirkelig råd, Kristent nettverk for miljø og rettferd.

Kirken må bli miljøpådriver: Fortsett med "Forbruk og rettferd"

Norges Naturvernforbund samlet til landsmøte 8. til 10. juni i Mandal oppfordrer kirkemøtet og kirkens talsmenn til å videreføre engasjementet fra satsingsfeltet "Forbruk og rettferd" også etter kirkemøtet høsten 2001. Det ville være svært positivt om kirken vil våge å være enda mer uredde i konkrete miljøraker.

I løpet av de siste 10 årene har den norske kirken blitt stadig mer synlig som opinionsdanner i miljøraker. Dette er viktig: 80 prosent av folk i Norge er medlem av kirken. I mange sammenhenger gir kirken legitimitet og tyngde til etiske valg.

Nasjonalt har dette vært tydeligst ved gasskraftsaken. Regionalt og lokalt er det flere steder samarbeid mellom menigheter og miljøbevegelsen. Biskoper og kirkelige organ har i flere sammenhenger uttalt seg i miljøspørsmål. Grønn skatt, klima ressursbevissthet og genteknologi er mellom sakene som har vært på den kirkelige agenda. Flere kirkelige organisasjoner er engasjert i miljøprosjekter i de fattigste land, det drives gjenbruksbutikker og det drives økologisk oppdragelse.

Mye av dette har kommet som et resultat av at kirken har prioritert dette arbeidet under overskriften "Forbruk og rettferd" de siste fem årene. Naturvernforbundet oppfordrer kirkens ledere til å bruke mer tid og ressurser på miljø og solidaritet i framtiden.

Dag Endal, daglig leder av Miljøheimet:

Jeg kjenner meg igjen! Dette er min første tanke etter å ha lest sakspapirene om forbruk og rettferd, som årets Kirkemøte får til drøfting. I teksten kjenner jeg igjen min egen hverdag på hjemmebane. Jeg kjenner igjen trekk fra samarbeidet vi har med mange av de andre rådsorganisasjonene i Miljøheimet. Og jeg møter igjen opplevelser jeg har hatt fra samarbeid med kirkens folk, lokalt og nasjonalt.

Etter lesningen er det noen enkeltord som sitter igjen i hodet. Noen av dem finnes i teksten, andre ligger mellom linjene: Begeistring. Oppbrudd. Uforløst. Etterspurt. Ildsjeler. På sidelinja.

Jeg var ikke til stede da Kirkemøtet behandlet samme sak for fire år siden. Likevel – og fire år etterpå – kjenner jeg styrken i den **begeistring** som møtet sendte ut. En hilsen til alle mennesker av god vilje: La oss finne sammen, innenfor og utenfor kirken, for å stake ut en annen utviklingsretning for enkeltmennesket, Norge og verdenssamfunnet. Møtet valgte å flagge et meget sterkt ord – **oppbrudd**. Med dette ordvalget gikk Kirken mye lengre i sin kritikk av både forbrukersamfunnet og den enkeltes forbrukermentalitet enn kanskje noen annen organisasjon i Norge, miljøbevegelsen og politiske partier inkludert.

Fire år senere sitter vi med forberedelser til et nytt Kirkemøte – og har følelsen av noe **uforløst**. Slik føler jeg det sjøl, og slik leser jeg papirene til Kirkemøtet. Det ble ikke slik vi hadde håpet. Riktignok klarte vi å få på plass både planene og trykksakene og møtene og aktivitetene. Vi klarte å tenne noen bål som varmet de nærmeste. Men noen ildebrann ble det ikke, verken over landet eller kristen-Norge.

Dette blir ekstra tydelig når forberedelsene til Kirkemøtet faller sammen med en valgkamp der Ola Nordmanns blikk mer enn noen gang tidligere er intenst klistret ned i lommeboka. Og som bakteppe for både valgkampen og for Kirkens daglige arbeid, opplever vi et kommersielt

trykk i som vi aldri tidligere har hatt i dette landet. Kampen om sjelene er knallhard. Det er mange tjuver i markedet, og støyen er øredøvende. Hver morgen møter noen tusen av landets skarpeste hjerner opp på jobb med ett mål for øye: Kan vi finne en lengsel, en usikkerhet, en drøm, et ønske i menneskers hjerte som kan konverteres til et kjøpebehov?

Resultatet av reklamefolkets anstrengelser flimrer forbi oss i hverdagen. Evangeliet i år 2001 er kokt ned til tre ord og gjort til kamprop for en butikk-kjede: Løp og kjøp! De andre stemmer i: Bytt ut! Vårens mote! Ta fem, betal for fire! Alltid billigst. Vareshow og kjøpefest på senteret! Kun 19,95. Supertilbud 2995 – spar 1.900. Eller misjonsbefalingen fra en direktør i en leketøyskjede på en konferanse i Oslo: "Vi ønsker å få tak i barna allerede fra barselavdelingen eller helsestasjonen. Vi vil ha dem tidlig inn i vår butikk, i starten gjennom moren". Her har søndagsskolene virkelig fått en verdig konkurrent, som til og med ser ut til å lykkes til overmål.

Hvor ligger potensialet for oppbrudd når virkeligheten tross alt er som den er? Én kilde til endring kan ligge i de ideologisk baserte folkeorganisasjonene, som Den norske kirke. Dette er organisasjoner som ikke bare kan bidra på aktivitetsplanet slik at vi sykler mer, bruker riktig vaskepulver og kjøper resirkulert papir. Det er organisasjoner som også kan snakke med mennesker om livsinnhold. Som kan holde levende tanken om at forbruk av varer ikke er livets mål, men et teknisk hjelpemiddel til å kunne oppfylle høyere mål. Derfor er det riktig som sakspapirene til Kirkemøtet sier. Den norske kirke og kristenheten er **etterspurt!** Jeg kan faktisk ikke se veldig mange andre organisasjoner som har et tilsvarende potensiale for å hjelpe mennesker til oppbrudd fra forbrukerideologien. Derfor har jeg også store forventninger til signalene som kommer fra årets Kirkemøte.

Saksdokumentet peker på **ildsjelene** som nøkkel til det som har skjedd med forbruk og rettferd i kirkelig sammenheng de fire siste årene. Her har Kirken mye til felles med andre frivillige organisasjoner som Miljøheimevernet jobber sammen med. I alle organisasjonene finnes det individer og små grupper som har grepet miljøutfordringen og gjør en utrolig innsats i sine miljøer. Ildsjelene skal en ta godt vare på. Det er de som holder de gode saker ideer varme i påvente av at de skal bli til epidemier - eller i perioder da alles oppmerksomhet er rettet mot andre saker. Slik situasjonen til dels er for miljøspørsmål for øyeblikket. Men "ildsjelenes problem" er at de ofte finner – eller må finne -sin plass **på sidelinja**. Her tror jeg den største utfordringen ligger for årets Kirkemøte. Og dette er ikke en utfordring til ildsjelene!

Stiftelsen Korsvei:

Korsvei sier at det på enkeltområder og på enkelte steder er gjort spennende erfaringer siden 1996 som det må tas vare på: "*De er spor av håp*".

Videre sier Korsvei:

"Vi opplever likevel et stort sprik mellom den grad av engasjement vi pr. i dag registrerer på de fleste nivåer i kirken og de profetiske røster Kirkemøtet i 1996 og bispeuttalelsen fra 1992 representerer."

Korsvei underbygger dette med flere sitater fra bispeuttalelsen og Kirkemøtets vedtak.

Brevet slutter:

"Vi som representerer Korsveibevegelsen kjenner på den samme avmakt som resten av kirken. Vi har de samme håp. Vi trenger tegnene på at det er mulig å gå noen skritt i riktig retning og gleder oss over det gode som har skjedd. Men mest av alt trenger vi at Den norske kirke fortsetter å fremholde perspektivene fra 1992 og 1996 om at dette handler om hvem vi vil

tjene, og at kampen mot forbrukersamfunnets verdier og for "en ny fordeling av goder og byrder i verden" utkjempes i kjernen av vår kristne tro.

Derfor ber vi om at Kirkerådet

- *Utrettelig fremholder kallet til oppbrudd, både innad i kirken og i møte med våre politiske myndigheter.*
- *Oppfordrer biskopene til å komme med et hyrdebrev om "Forbruk og rettferd".*

PROSJEKTRAPPORT "KIRKE OG MILJØ 2000" (PR.26.4.01)

Innhold:

Bakgrunn for prosjektet	s.1
Fremdrift og faser i prosjektet	s.2
-Invitasjon og innledende arbeid s.2	
-Oppstartsmøte s.2	
-Arbeid i prosjektmenighetene / de lokale arbeidsgruppene	s.5
-Oppsummeringsmøte	s.6
Problemstillinger, erfaringer og tanker underveis	s.7
-Hovedproblemstilling	s.7
-Utgangspunktet	s.7
-Veien mot en grønnere menighet	s.7
-Ulike tilnærminger i ulike menigheter	s.8
-Overveiende teoretisk orientert tilnærming s.8	
Saltdal	
-Teoretisk-praktisk tilnærming s.9	
Fjørtoft	
Hundvåg	
Landås	
Døves menighet, Bergen	
-Overveiende praktisk orientert tilnærming s.11	
Radøy	
Kolbotn	
Sluttvurderinger og konklusjoner	s.12
.... av tilgjengelige modeller og materiell s.12	
....av forankring, kvalitetssikring og sertifisering / markering s.12	
Sluttord	s.13

BAKGRUNN FOR PROSJEKTET

Prosjektet *Kirke og miljø 2000* har hatt som mål å utvikle en modell for miljøsertifisering av menigheter, gjennomføre en diskusjon og delvis utprøving av modellen på lokalplan og en vurdering om et slikt opplegg er en god vei å gå videre i forhold til vårt ansvar for miljø, forbruk og rettferd; som kristne, som menigheter og som kirke. Prosjektet har tatt utgangspunkt i en eksisterende svensk modell for miljødiplomering av menigheter i Svenska Kyrkan: *Kyrka Miljö 2000*. Den svenske modellen består av to hoveddeler: *Nådegården* er et studiehefte for individuell refleksjon og samtale. *Vegviseren* er en utførlig sjekkliste som viser alle aktuelle områder/ tiltak som kan og bør gjennomtenkes i kirkens virksomhet.

Kirkerådets søknad til Miljøverdepartementet beskrev en utprøving og tilpasning av det svenske materialet i noen norske menigheter. Søknaden resulterte i en bevilgning på kr 85 000 til prosjektet, og syv menigheter har deltatt i utprøvingen. I tillegg har *Miljøheimvernet i Rogaland* deltatt som samarbeidspartner og rådgiver. Miljøheimvernet og kirken har tidligere utgitt et enkelt *handlingsplakat under tittel "Vår grønne menighet"* som er å betrakte som en enkel sjekkliste for aktuelle tiltak som en menighet kan gjennomføre.

Basert på menigheters erfaringer med denne plakaten, samt modellen og erfaringene fra Svenska Kyrkan, ble det i prosjektets innledende fase skissert en mulig norsk modell for miljøsertifisering av menigheter, dvs. en modell for arbeid på to nivåer hvor trinn en er basert på plakaten og trinn to er en bearbeidet sjekkliste à la *Vegviseren*.

FREMDRIFT OG FASER I PROSJEKTET

Invitasjon og innledende arbeid

Via kirkens Internet-sider og en artikkel i *Kirkeaktuelt* i juni 2000 ble interesserte menigheter bedt om å melde sin interesse for å delta i prosjektet. Åtte menigheter meldte seg, og syv av disse har deltatt gjennom hele prosjektet: Hundvåg (Stavanger), Kolbotn (Borg), Fjertoft (Møre), Saltdal (Sør-Hålogaland), Radøy, Døvekirken i Bergen og Landås (Bjergvin).

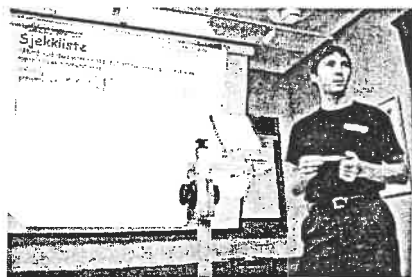
Prosjektleder Hans - Jürgen Schorre trakk inn Hege Aasbø, Astri Thomassen og Eirik Øgaard som konsulenter i tilretteleggingen av prosjektet, og samarbeidet med Lars Ove Kvalbein om bruk av Internet i prosjektet. Disse har utgjort en sentral ressursgruppe. Hege Aasbø er fylkesleder for Miljøheimvernet i Rogaland, og har arbeidet med "Grønne menigheter" i Stavanger-området, bl.a. Hundvåg menighet. Astri Thomassen er ingeniør som arbeider med miljøsertifisering av bedrifter til daglig i firmaet Arconova og har et frivillig engasjement i Kolbotn menighet. Eirik Øgaard er geograf, og har arbeidet med et prosjekt i tre Bergensmenigheter for å følge opp Kirkemøtesaken "Forbruk og rettferd". Lars Ove Kvalbein er webredaktør for "Kristent Nettverk for Miljø og Rettferd" og engasjert i Landås menighets miljøgruppe.

Prosjektleder og ressursgruppen drøftet fremgangsmåte, forberedte oppstartsseminaret, og utarbeidet en skisse av en norsk modell for miljøsertifisering av menigheter.

Oppstartsmøte

Oppstartsmøte ble avholdt som et seminar i Bergen 27.-28. oktober 2000. På seminaret deltok Hans-Jürgen Schorre (prosjektleder) og Eirik Øgaard (prosjektarbeider) for Kirkerådet, Linda Sandvold for Døves menighet i Bergen, Tom Sverre Tomren for Fjertoft kyrkjelyd, Anne

Lise Ådnøy for Hundvåg menighet, Turid Lervik Wisløff for Kolbotn menighet, Lars Ove Kvalbein for Landås menighet, Meinert Helland for Radøy kyrkjelege fellesråd, Sigmund Gulliksrud for Saltdal og Øvre Saltdal menigheter, Hillevi Fahlquist for Svenska kyrkans miljövård, samt Hege Aasbø og Marie Rask Øvrebekk for Miljøheimet.

Fra oppstartseminaret: Eirik Øgaard gjennomgår den norske modellen for miljøsertifisering

Gruppearbeid på seminaret: Hans-Jürgen, Turid, Tom, Sigmund, Hillevi og Arne Lise

Hege Aasbø delte erfaringer fra arbeid med "Grønn menighet" i samarbeid med Hundvåg menighet og informerte om LA21 - arbeid generelt. Hans Jürgen Schorre inviterte til en bevisstgjøring omkring hvem eller hva vi mener med begrepene "menigheten" og "kirken". Hillevi Fahlquist ga en innføring i Svenska kyrkans miljøvernarbeid og deres miljødiplomeringsprogram "Kyrka Miljö 2000", og delte erfaringer fra utviklingen og innføringen av dette som verktøy for systematisk miljøarbeid i de svenske menighetene. Eirik Øgaard presenterte en skisse til et tilsvarende opplegg i Norge, der arbeid med tiltakene på handlingsarket "Vår grønne menighet" inngår som del av en første fase for menigheter som vil engasjere seg, mens en bearbeidet og forenklet utgave av det svenske opplegget strukturerer det videre arbeidet for menigheter som er kommet et skritt lenger og/eller er motiverte for å gå grundig til verks. Felles for begge faser eller nivåer er at menigheten først skal etablere en arbeidsgruppe med representanter fra både stab, råd og frivillige, slik at en både trekker med ildsjelene og forankrer arbeidet uavhengig av enkeltpersoner. For det andre skal det gjennomføres en enkel planprosess der en drøfter hvordan en vil definere "menigheten", gjør opp status, diskuterer og vedtar en visjon/målsetning, formulerer konkrete delmål og tiltak, samler dette i en handlingsplan, informerer og gjennomfører planen, og til slutt evaluerer og reviderer/formulerer nye mål.

Prosjektmenighetene tok med seg følgende oppdrag fra møtet:

- Sette sammen en arbeidsgruppe med representanter fra stab og frivillige;
- vurdere materialet (det svenske og/eller det norske), rapportere synspunkter og erfaringer;
- om mulig gjennomføre noen av de konkrete tiltakene; og
- finne sin egen måte å gjennomføre punktene over, tilpasset lokale forhold i egen menighet.

Et grundigere referat, som presenterte den norske diplomerings-/sertifiseringsmodellen og øvrig materiell fra oppstartsmøtet ble lagt ut på nettsidene til Kristent Nettverk for Miljø og Rettferd (se <http://www.kirken.no/miljo/km2000.html>) straks etter møtet, og kan betraktes som vedlegg til denne rapporten. I forbindelse med oppstartsmøtet og oppstarten av prosjektet hadde Vårt Land en større artikkel under tittel "Ildsjeler holderkoken" og programmet

”På Kirkebakken” i NRK P1 hadde et innslag om saken. Artikkelen og radioinnslaget er også tilgjengelige på nettsidene.

Oversikt over faser og elementer i den norske modellen for miljøsertifisering:

1.

Kirke og miljø 2000

Skisse av en mulig prosess frem mot miljødiplomering av en menighet

2.

Etabler en arbeidsgruppe

Bestående av:

- minst én "ildsjel" (ansatt, frivillig eller AMK-medlem)
- minst ett stabsmedlem for deltagelse i arb.gruppen knyttet til stillingsinstruks
- minst ett menighetsrådsmedlem

3.

Gjennomfør en planprosess

for eksempel om trent slik:

- Definer "menigheten"
- Gjør opp status
- Diskuter og formuler en visjon/målsetning
- Fastsett målsetning i vedtaks form
- Formuler delmål og tiltak
- Samle målsetning og delmål i handlingsplan
- Informer om planene og prosessen
- Evaluer prosessen, gjør opp ny status og formuler nye delmål årlig

4.

Diplomering på nivå 1

- Gjennomført minst 25 av tiltakene på handlingsarket "Vår grønne menighet", hvorav minst 2 tiltak under hver overskrift
- Satt tidfestede mål for å gjennomføre ytterligere 1 tiltak under hver overskrift

Enkelt diplom
Menigheten selv kontrollinstans

5.

Diplomering på nivå 2

- Gjennomført planprosess, vedtatt målsetning og delmål, utarbeidet handlingsplan
- Gjennomført tiltak i forhold til minst 1/3 av utfordringene under hvert hovedavsnitt på sjekklisten (Liv & virksomhet, Drift & administrasjon, Samarbeid)

Innrammet litografi/bilde med undertekst
Høytidelig overrekkelse
Ekstern kontrollinstans

6.

For å beholde diplommet:

- Gjennomføre 3 nye tiltak årlig under "Liv & virksomhet"
- Gjennomføre 3 nye tiltak årlig under "Drift & administrasjon"
- Følge opp samarbeidsrelasjoner

Inndeling i den norske "sjekklisten":

7.

Strukturen i sjekklisten/idebanken - hovedavsnitt og underavsnitt:

Liv og virksomhet

Forkynnelse, gudstjenester, bibelstudium, diakoni, undervisning

- Grunnleggende refleksjon, motivering og modning
- Gudstjenester
- Undervisning, kurs, konferanser og utdanning

7

8.

Drift og administrasjon

Den rent fysiske driften av menighetens kontorer, bygninger, kirkegårder og arrangementer

- Økonomi og etikk, bokføring
- Varer og tjenester
- Post- og godshåndtering, informasjonsflyt
- Avfallshåndtering og -reduksjon
- Oppvarming og belysning, ventilasjon, energi- og strømforbruk
- Vann og avløp
- Byggearbeid
- Kirkegårder og parkanlegg
- Tjenestereiser og transport
- Egne kjøretøy og maskiner

8

9.

Samarbeid med andre

Tilrettelegge for åpenhet og delaktighet i arbeidet for en bærekraftig utvikling i menighet og lokalmiljø – åndelig, sosialt og økologisk; samarbeide med enkeltpersoner og grupperinger i og utenfor det kirkelige landskap; med "alle mennesker av god vilje"

9

10.

Sjekkliste

til bruk ved oppgjøring av status, formulering av delmål/tiltak og oppfølging av gjennomføring

Utfordring/ problemområde	Status	Delmål Hva vil vi gjøre?	Tiltak ... og hvordan?	Ansvarlig	Tidsfrist	Gjennomført

10

Arbeid i prosjektmenighetene/de lokale arbeidsgruppene

I tiden fra november 2000 til mars 2001 arbeidet hver av prosjektmenighetene selvstendig med prosjektet og oppdraget fra oppstartsmøtet. Samtidig ble Internet og e-post brukt som felles møteplass og forum for informasjon og diskusjon. Menighetene etablerte arbeidsgrupper og tok de første stegene i en slik planprosess som er foreskrevet både i "Kyrka Miljö 2000" og den norske modellskissen. Arbeidsgruppene hadde en todelt oppgave:

For det første å starte en prosess mot å bli en av de første erklærte grønne menigheter eller miljøsertifiserte/-diplomerte menigheter i Norge ut fra retningslinjer som beskrevet i det skisserte norske opplegget; og for det andre samtidig å vurdere anvendeligheten og hensiktsmessigheten av disse retningslinjene og tilhørende materiell: Kan dette bli et godt verktøy for menigheter i Den norske kirke?

De fleste arbeidsgruppene hadde tre til fire møter i perioden. Fremdriften ble rapportert til prosjektleder, og rapportene ble fortløpende gjort tilgjengelige på Internet, til inspirasjon og nytte både for de øvrige prosjektmenighetene og for andre som er knyttet til Kristent Nettverk for Miljø og Rettferd.

Rapportene fra arbeidet i de enkelte prosjektmenighetene er fortsatt tilgjengelige på nettsidene, så også disse kan betraktes som vedlegg til denne rapporten.

Oppsummeringsmøte

Oppsummeringsmøte ble avholdt i Oslo 16. mars 2001. På møtet deltok Hans Jürgen Schorre og Eirik Øgaard for Kirkerådet, Anne Lise Ådnøy for Hundvåg menighet, Turid Lervik Wisløff for Kolbotn menighet, Lars Ove Kvalbein for Landås menighet, Meinert Helland for Radøy kyrkjelege fellesråd, Sigmund Gulliksrud for Saltdal og Øvre Saltdal menigheter, samt Hege Aasbø for Miljøheimevernet. Linda Sandvold fra Døves menighet i Bergen, Tom Sverre Tomren fra Fjørtoft kyrkjelyd måtte melde forfall, men det er levert skriftlige rapporter fra disse menighetenes arbeid. De enkelte menighetene la frem sine rapporter og fortalte om hva som var blitt gjort, tenkt og erfart, ut fra følgende stikkord:

- tanker etter seminaret i Bergen,
- vår egen menighet som utgangspunkt for tenkningen,
- bruk av internett og e-post som verktøy,
- praktiske forsøk i menigheten,
- tilbakemeldinger fra andre,
- tanker om forutsetninger nasjonalt, regionalt, lokalt,
- tanker om selve modellen, de forskjellige delene (samtaledel og handlingsdel),
- til rammen rundt sertifisering (hvem skal godkjenne, ambisjonsnivå, osv.),
- evt. anbefaling til Kirkemøtet om videreutvikling

Etter presentasjonene drøftet vi i plenum hvordan vi kunne sammenfatte våre erfaringer i en sluttrapport fra prosjektet og – ikke minst – som anbefaling for det videre arbeid i Den norske kirke. I en del spørsmål var forsamlingen relativt samstemt om tydelige konklusjoner, men i mange spørsmål resulterte prosjektet og møtet mer i at viktige avveininger, skillelinjer og alternative strategier utkrystalliserte seg uten at vi nådde frem til noen oppsummerende konklusjon eller anbefaling. Prosjektleder og prosjektarbeider fikk i oppdrag å sammenfatte de erfaringer og konklusjoner som kom til uttrykk på møtet og også foreslå konklusjoner på de spørsmål som ikke ble endelig avklart på møtet og, i samråd med de involverte i prosjektet, utforme anbefalinger for kirkens eventuelle etablering og bruk av et opplegg for utvikling av "grønne"/miljøsertifiserte menigheter som et viktig ledd i det videre arbeidet med miljø, forbruk og rettferd.

PROBLEMSTILLINGER, ERFARINGER OG TANKER UNDERVEIS

Hovedproblemstilling

Er det riktig og viktig for Den norske kirke å ha en komplett modell for sertifisering av "grønne menigheter", og hvilke sider/problemstillinger må reflekteres i en slik modell?

Utgangspunktet

Norske menigheter er svært forskjellige og både i oppstarten av prosjektet og på møtet i Bergen poengterte vi at vi i starten må se på "vår menighet" og skissere en tilstandsbeskrivelse:

En refleksjon, beskrivelse, selvforståelse av å være kristen (individuell) og å være menighet (kollektivt).

Vi mener at det eksisterer forskjellige "bevissthetsnivåer" som avgjør hvilke konkrete tiltak som kan settes i verk:

Det er en grunnleggende forutsetning at *noen i menigheten* (ansatt(e), rådsmedlem(mer) eller frivillig(e)) må se at ansvar for skaperverket er en naturlig og integrert del av det å være kristen og å være menighet. Der denne forutsetning ennå *ikke* er til stede gjelder det (for kirken, bl.a. gjennom biskopene og Kirkemøtet) å holde fast ved, forsterke og formidle det som ble uttrykt av Kirkenes Verdensråd i 1992, Bispemøtet 1992 og Kirkemøtet 1996. Dette kan gjøres for eksempel gjennom forkynnelse, gjennom brev til menigheter og menighetsråd og ved å ta opp temaet i forbindelse med bispevisitaser. Når forutsetningen *er* til stede, når noen i menigheten ser at ansvar for skaperverket er del av det å være kristen og å være menighet, kan den eller de som ser dette prøve å bruke bevisstheden og engasjementet på det sted og i den situasjon de befinner seg, enten det er som kateket, diakon, prest, ungdomsarbeider, kirketjener, menighetsrådsmedlem eller frivillig medarbeider. Det er en god idé å søke inspirasjon og samarbeid der det finnes, for eksempel i Kristent Nettverk for Miljø og Rettferd. For å forankre bevisstheden og engasjementet i hele menigheten er det imidlertid viktig å søke **alliansepartnere** også innenfor egen menighet. I første omgang er det lurt å trekke inn i arbeidet de som har et visst engasjement for temaet, heller enn å kjempe med å løsne eventuelle bremseklosser. Det bør nedsettes en arbeidsgruppe bestående av f.eks.:

- minst én "ildsjel" (enten denne er ansatt, frivillig eller menighetsrådsmedlem)
- minst ett stabsmedlem som får deltagelsen i arbeidsgruppen knyttet til stillingsinstruks/-beskrivelse, slik at det ikke blir personavhengig
- minst ett menighetsrådsmedlem.

En av arbeidsgruppens medlemmer bør utnevnes til leder av gruppen og menighetens miljøansvarlige.

Veien mot en grønnere menighet

Gruppen kan initiere en enkel planprosess i menigheten som innledes med en selvrefleksjon som nevnt over og med å gjøre opp status for menighetens nåværende situasjon. Med dette som utgangspunkt bør den videre prosessen bli omtrent som følger:

- *Diskuter og formuler en visjon/målsetning.* Til dette arbeidet vil det være nyttig med studiemateriell tilsvarende den svenske "Nådegåvan". Arbeidsgruppen bør forsøke å trekke resten av staben, menighetsrådet og andre "høringsinstanser" (enheter i menigheten) inn i diskusjonen.
- *Fastsett målsetning i form av menighetsrådsvedtak.* Det er viktig å forankre prosessen godt i hele staben og rådet, der det overordnede ansvaret for menighetens liv og virke ligger, så ikke ivrige ildsjeler ender opp med å bli menighetens "alibi" på området (da blir ildsjelene fort utslitte, og menigheten går glipp av følelsen av å løfte i flokk).
- *Formuler konkrete, målbare delmål og tiltak på veien mot målet.*

- *Samle målsetningen og delmålene i en kortfattet handlingsplan.* Hundvåg menighets plan er et godt eksempel på hvordan dette kan gjøres. Men hver menighet må finne sin egen måte ut fra lokale forhold.
- *Informere om planen og prosessen, f.eks. gjennom kunngjøringer i gudstjenestene, menighetsblad, lokalavis, oppslag etc.*
- *Sett tiltakene ut i livet.*
- *Evaluer prosessen, gjør opp status og formuler nye delmål årlig, f.eks. sammen med behandling og presentasjon av regnskap og budsjett i menighetsrådet og på menighetens årsmøte.*

Planprosessen bør om mulig integreres med Lokal Agenda 21-arbeidet i kommunen.

Når menigheten har kommet i gang, nådd noen viktige milepæler, og staket ut en kurs og fastsatt tidfestede mål for fortsatt satsing kan dette **markeres**, eventuelt ved en mer eller mindre formell **diplomering eller sertifisering**, basert på nærmere definerte krav. En enkel måte å gjøre dette på kan være å knytte kravene til Miljøhelsevernets handlingsark "Vår grønne menighet". Basert på det svenske materialet kan det legges til rette for et mer omfattende norsk sertifiseringssystem. Det er mulig å satse både på den enkle og den mer omfattende modellen. Vi kan også utvikle en slags syntese av begge modellene med prosesser og markering/diplomering/sertifisering på to nivåer, for eksempel slik det er gjort i skissen som ble presentert på oppstartsmøtet i Bergen og beskrevet ovenfor. De mest ambisiøse menighetene vil da kunne starte direkte på nivå to. I menigheter hvor det ennå ikke er grunnlag for dette vil det likevel kunne føles overkommelig å gå i gang med en enkel prosess på nivå én. Det er imidlertid usikkert om en gjennomført prosess og markering på nivå én vil fungere som en sovepute eller inspirasjon til å gå videre på nivå to.

Ulike tilnæringer i ulike menigheter

De syv menighetene valgte ganske ulike tilnæringer og arbeidsmåter som prosjektmenigheter. Noen vektla det teoretisk-metodiske arbeidet med hvilken form for modell/strategi som vil være egnet i deres menighet og for kirken, og drøftet ideologi, teologi, holdningsskapende arbeid og overordnede visjoner som motivasjon for det praktiske engasjementet, mens andre var ivrigere etter å komme raskt i gang med konkret, praktisk handling og mente at dette er lærerikt, skaper motivasjon, holdninger og visjoner. Disse ulikhetene er dels relatert til det tosidige oppdraget prosjektmenighetene har hatt – både å innlede en systematisk prosess for å bli grønnere/miljøsertifisert i egen menighet, ut fra en modell som ennå ikke er klart definert, og samtidig å bidra til å finne ut hvordan en slik modell bør defineres og om den kan anbefales som strategi for kirken. Men også etter at en modell for grønne/miljøsertifiserte menigheter eventuelt er definert og tatt i bruk vil det være tilsvarende ulikheter i hva som er den beste innfallsvinkelen og arbeidsmåten i den enkelte menighet. Nettopp derfor er en selvrefleksjon vesentlig som utgangspunkt for prosessen i den enkelte menighet, og det er viktig at den eller de modellene en ender opp med å ta i bruk favner om dette mangfoldet på en god måte.

Overveiende teoretisk orientert tilnærming

SALTDAL

Arbeidsgruppen i Saltdal har betraktet sitt arbeid så langt som et forprosjekt, og brukt mest ressurser på å vurdere hva menigheten trenger av hjelpemidler, kunnskap, inspirasjon osv. for å bli mer grønn, om det svenske opplegget for sertifisering er brukbart, og hva som i så fall må justeres/endres. Noe tid har likevel også vært brukt på å overveie konkrete tiltak, og ett tiltak er

planlagt gjennomført i mai 2001. Arbeidsgruppen ønsker å videreføre arbeidet/ starte det "egentlige" prosjektet etter dette.

"Nådegåvan" og sjekklisten i "Vägvisaren" er gjennomgått og kommentert. "Nådegåvan" vurderes å være fin som tankevekker og samtalestarter. Den gir et kristent perspektiv, faktaopplysninger og etiske problemstillinger. Målgruppen for boka er bred, og det er derfor et ambisiøst prosjekt å bruke den slik den er ment. Sjekklisten er omfattende og har stor variasjon. Ikke alt er like aktuelt, men variasjonen gir også grunnlag for nye vurderinger. Gruppen mener bl.a. at materialet må oversettes hvis det skal brukes i større omfang i Norge, og at praktisk oppfølging privat bør aktualiseres mer. Det personlige aspektet som er sterkt til stede i Nådegåvan er nesten borte i sjekklisten og i det overordnede målet å sertifisere kirkens virksomhet. Miljøheimevernets opplegg foreslås som et godt supplement til sertifiseringen.

I Saltdal har en også drøftet hva vi kan/vil oppnå i en kirkelig miljøatsing, og pekt på fire ulike innfallsporter til en slik satsing, ut fra situasjonen i forskjellige menigheter:

1. *En tydelig gjennomført Grønn menighet* er mulig å arbeide for der hvor menigheten, råd og stab har sterk motivasjon og forståelse. Sertifisering i en eller annen form er da nyttig som premiering/gulrot, og det svenske opplegget kan brukes med små justeringer. Men det er svært få menigheter hvor dette er situasjonen i dag.
2. *Mer miljøansvar i praksis i menigheten* krever noen ildsjeler og litt velvilje fra råd og ansatte, slik at en arbeidsgruppe kan etableres og få arbeidsrom. Miljøorganisasjoner/ Miljøheimevernet er gode samarbeidspartnere. I en slik situasjon trengs ikke et omfattende eget opplegg, men anerkjennelse og små drypp med oppmuntringer fra f.eks. Kirkerådet og Nettverket. Går en i gang med konkrete enkelttiltak er det mulig å profilere satsingen gjennom det, og slik berede grunnen for en evt. senere mer helhetlig grønn menighet-prosess.
3. *Økt fokus på skaperverket i HMS-arbeidet:* Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon har kurs og materiell på HMS. Her kan ansvaret for ytre miljø profileres mer. Kirkerådet bør kunne få til dette i dialog med KA, og dermed nå menigheter og kirkeverger/fellesråd som ikke har et utpreget bevisst engasjement for miljøet.
4. *Økt forståelse og motivasjon for miljøansvar i menigheter hvor dette er ute av fokus:* Miljøansvaret må bringes inn i synsfeltet. Dette kan gjøres overfor råd, ansatte og frivillige. Aktuelle kanaler er Menighetsrådshåndboka, samlinger, kurs, skriv, bispevisitas og prostebesøk. Temaet kan henges på andre temaer, som forvalteransvar, diakoni, økonomi, HMS-arbeid. Bispedømmerådene/biskopene og Kirkerådet/Kirkemøtet har en særlig utfordring her.

Kirken bør tenke på flere plan samtidig, og det som gjøres fra sentralt (og regionalt) hold må henvende seg til menigheter i alle de fire kategoriene nevnt over.

Teoretisk-praktisk tilnærming

FJØRTOFT

Arbeidsgruppen i Fjørtoft presiserte sitt oppdrag som følger:

- a. *Prøve ut vesentlege sider ved "Nådegåvan". Samle erfaringar frå miljødiplomering i ein liten norsk kyrkjelyd.*
- b. *Få i gang ein prosess i kyrkjelyden der vi integrerte miljøaspektet i kyrkjelyden sin verksemd der det var naturleg.*
- c. *Skapa auka bevisstgjerung hjå oss som er i prosjektgruppa.*

Gruppen startet med å gå gjennom tre kapitler i "Nådeååvan". Parallelt med dette ble det gjennomført en enkel planprosess som skissert i den norske modellen, og problemstillinger knyttet til skissen ble drøftet. Arbeidet med å utforme en visjon/målformulering munnet ut i følgende menighetsrdsvedtak:

"Fjørtoft kyrkjelyd yrskjer å være ein grnare kyrkjelyd. Dette spring ut frå Bibelen sin budskap om å ta vare på skaperverket og kvarandre. Nøkkelord her er: Triusel, rettferdig fordeling og verdiformidling."

På bakgrunn av dette vedtaket startet arbeidsgruppen med å formulere konkrete delmål ut fra sjekklisterne de fikk på oppstartsmøtet i Bergen.

HUNDEVÅG

Arbeidsgruppen i Hundvåg startet med å slå fast et entydig og klart ja til at kirken skal arbeide med miljøvern. Gruppen ser dette som en konsekvens av kirkens forkynnelse, og ser klare diakonale aspekter ved kirkelig miljøinnsats.

Gruppen mener at ordet 'diplomering' vekker for mye "søndagsskole-assosiasjoner", og at 'sertifisering' er et bedre begrep. Gruppen har også diskutert spenningsfeltet mellom handling og refleksjon, og tror dette er et spenningsforhold miljøengasjerte må leve med: Målet er å endre både holdninger og handlinger. Etter en drøfting av "hvem er menigheten" valgte gruppen å konsentrere seg om de som regelmessig bruker kirkebygget ved å delta på gudstjenester og/eller andre aktiviteter, men så likevel behovet for å utvide nedslagsfeltet ved informasjon og breddetiltak, og pekte på samarbeid med "alle av god vilje" som et nødvendig punkt i planen.

Den svenske progresjonsplanen ble vurdert som for utførlig med sine tre nivåer. Det norske forslaget ble ansett som mer overkommelig, men gruppen mener en slik plan ikke bør sendes udiffereensiert til alle menigheter.

En gruppe ildsjeler kan være viktig drivkraft for menighetens miljøsertifisering. En slik gruppe kan fungere dels som studiegruppe, dels som prosjektansvarlig. Men det kreves vedtak i menighetsrådet og at saken tas opp i stabsmøte hvis menigheten vil jobbe frem mot en formell sertifisering.

I Hundvåg vil det bli etablert en studie-/prosjektgruppe i forlengelsen av prosjektet som nå er avsluttet. Gruppen vil bl.a. bruke "Nådeååvan" (i eksisterende svensk utgave) som utgangspunkt, holde seg orientert om Kirkerådets sertifiseringsarbeid og presentere et sertifiseringsprosjekt for nyvalgt menighetsråd i januar 2002. Gruppen skal også vurdere enkelttiltak for gjennomføring høsten 2001.

LANDÅS

Landås menighet gikk inn i prosjektet med noe mindre engasjement fra staben og menighetsrådet (pga. begrenset kapasitet) enn opprinnelig tenkt. Arbeidet har vært drevet av en egen "grønn menighet"-gruppe av frivillige, men menighetsrådet er i prinsippet svært positive til prosjektet, og sogneprest og administrasjonsleder har deltatt på et av prosjektmøtene.

Arbeidsgruppen har prøvd ut "Nådeååvan", og har også sendt denne til utprøving i to bibelgrupper, samt til sognepresten og administrasjonsleder for gjennomsyn. Av momenter fra gruppens diskusjon om heftet kan nevnes at det vurderes som et bra opplegg for motivering, for å skjønne hvorfor man skal satse på miljødiplomering/-sertifisering, men at det samtidig vurderes som omfattende og tidkrevende.

Arbeidsgruppen har også drøftet skissen til diplomeringsopplegg, gjort opp status i forhold til "Vår grønne menighet"-arket, og konkludert at nivå 1 i diplomeringen er innen rekkevidde og at kravene på dette nivået virker veldig passe. Skissen av selve prosessen frem mot diplomeringen betraktes som veldig nyttig. Samtidig anses det som viktig å ikke nødvendigvis gjøre alt

"papirarbeidet" (planer etc.) ferdig først, men at det går an å sette i gang med konkrete tiltak straks.

På gruppens møte med representanter fra staben ble det bl.a. pekt på betydningen av å integrere en miljødiplomeringsprosess i menighetens eksisterende målsetninger, planer og dokumenter, som dåpsopplæringsplan, plan for konfirmasjonstiden, øvrig undervisning i menigheten, opplegget for søndagsskolen osv.

Bibelgruppene som prøvde ut "Nådegåvan" meldte bl.a. tilbake at den hadde mye bra innhold, men at hvert kapittel var for omfattende til en gruppesamling.

Arbeidsgruppen foreslår å vurdere en syntese av refleksjonen i de to-tre første kapitlene i "Nådegåvan", handlingsarket "Vår grønne menighet" og økoteam-opplegget til Miljøheimevernet. Dette kan gjøres i forbindelse med Miljøheimevernets arbeid med å revidere økoteam-opplegget. En norsk versjon av "Nådegåvan"-kapitlene kan legges inn i et ringpermsystem sammen med handlingsarket.

DØVES MENIGHET, BERGEN

Alle medlemmene av arbeidsgruppen i Døves menighet satte seg godt inn i det skriftlige materialet som forelå etter oppstartsmøtet. De vurderer stoffet som meget bra, og finner det svenske opplegget greit å følge, men bemerker at det forutsettes en del forkunnskaper som ikke uten videre er til stede, og at stoffet er komplisert for personer som ikke behersker norsk skriftlig til fulle.

Arbeidet i arbeidsgruppen og menigheten ble ellers primært rettet mot praktiske gjøremål. Plakaten "Vårt grønne kontor" ble brukt og ble vurdert å fungere bra, men å være for omfattende. Noe færre punkter under hvert emne til fordel for flere blanke felt som kan fylles inn etter en vedlagt liste foreslås.

Konklusjonen fra Døves menighet er at dersom en skal motivere menigheten til å gå aktivt inn i denne typen arbeid, må en raskt se konkrete resultater av aktiviteter. Arbeidsgruppen mener det er viktig å utarbeide konkrete forslag til hva en enkelt kan gjøre uavhengig av omfattende planarbeid, og at dette vil inspirere til å gå dypere inn i prosessen.

Overveiende praktisk orientert tilnærming

RADØY

På Radøy har fellesrådet drøftet prosjektet og gitt sin fulle tilslutning til menighetenes engasjement i prosjektet. Det er opprettet en "kyrkje-miljø-nemnd" for prestegjeldet, med representanter fra hvert av menighetsrådene. En diskusjon om navn på nemnden – kyrkje-miljø eller forbruk og rettferd – avdekket ulike vektlegging på de ulike sidene ved prosjektarbeidet.

Deretter har en primært gått praktisk til verks. Kirkevergen har innledet et interessant samarbeid med kommunens miljøvernleder og med det lokale renholdsverket, og det er registrert positive reaksjoner på dette i lokalmiljøet.

Ellers er det en del eksisterende vedtak og rutiner som naturlig går inn i prosjektet. En har også forsøkt å "selge inn" saken lokalt ved å knytte den til eksisterende engasjement, bl.a. misjonsengasjementet, og unnlatt å etablere miljøetsatsingen som et eget, løsrevet virksomhetsområde.

Fellesrådet har sett på oppleggene for miljøsertifisering, men ikke studert dette grundig. De første reaksjonene gikk i retning av "interessant, men ikke akkurat nå, kanskje senere". Det anses

som feil ressursbruk av kirken å lage et toppstyrt kontrollapparat – engasjementet må komme nedenfra.

KOLBOTN

Også i Kolbotn ønsket man å se raskt *resultater*. Arbeidsgruppen tok i bruk "Vår grønne menighet"-plakaten og arrangerte et vellykket "Startskudd" etter gudstjeneste/kirkekaffe. Gruppen besøkte stabsmøte og solgte inn idéen der, ikke i form av "instruks", men gjennom samtalegrupper. Smågrupper i menigheten er utfordret til å etablere "økoteam", det er arrangert komposteringskurs etter en gudstjeneste, "grønn melding" er etablert som fast punkt i kunngjøringene i gudstjenesten, og en temautgave av kirkebladet er distribuert som bilag til lokalavisen.

Gruppen har fått mange positive tilbakemeldinger, og erfart at det er viktig å være positiv i måten en legger frem ting på, og å gjøre folk delaktige i beslutningsprosessene. Det er et ønske om bibelstudieopplegg i tillegg til økoteam-arbeidet, og "Nådegåvan" vil bli brukt i det videre arbeidet.

Diplomerings anses ikke som det viktigste, dvs. det er ikke motivasjonen. Motivasjonen ligger heller i å se at folk blir engasjerte. Når det gjelder kontroll går det lett sport i at folk kontrollerer hverandre.

SAMMENFATTENDE SLUTTIVURDERINGER OG KONKLUSJONER...

... av tilgjengelige modeller og nødvendig materiell

1. Ut i fra våre erfaringer anser vi det pr. i dag for lite hensiktsmessig å utarbeide et helhetlig og omfattende system for miljøsertifisering av alle norske menigheter. Til dette er bl.a. utgangspunktet for forskjellig.
2. Vi anser det likevel for viktig å vise en vei hvordan norske menigheter på forskjellige nivåer kan arbeide seriøst med sitt ansvar for skaperverket og spørsmål rundt miljøvern og "forbruk og rettferd".
3. Vi foreslår at det utarbeides et studiemateriell for enkeltpersoner, familier og samtalegrupper i samarbeid med Miljøheimevernet, gjerne i forbindelse med revisjon av deres materiell for "økoteam". Her bør de første kapitlene fra "Nådegavan" innarbeides.
4. På nettsidene "kirken.no/miljo" presenteres den ovenskisserte norske modellen for miljøsertifisering på to trinn med bruk av handlingsarket "Vår grønne menighet" og mer omfattende "sjekklister".

... av spørsmål rundt forankring, kvalitetssikring og sertifisering/markering

1. Det er viktig at så mange menigheter som mulig tar opp til drøfting hvor de selv står i forhold til disse spørsmål (gjør opp status) og at man evt setter en planprosess i gang. Drøftingene bør omfatte så mange menighetslemmer og -grupper som mulig og en planprosess må forankres både i stab og ansvarlige råd. I det øyeblikket man lager en handlingsplan bør planen og oppfølgingen av den synliggjøres på samme måter som andre planer i menigheten: i årsmeldingen, på årsmøtet, i menighetsbladet, osv. På sikt hadde det vært en fordel at dette også tas med i innrapporteringen til den årlige kirkelige årsstatistikk.

2. Vi anser det som lite hensiktsmessig å etablere på det nåværende tidspunkt et eget kontrollorgan som skal verifisere hva menighetene har gjort. I motsetning til næringslivet hvor en verifisert og standardisert miljøsertifisering gir konkurransefordeler, er det ikke så lett å se hva "gulroten" for et sertifikat kan være for en menighet. Det viktigste er vel "å bli sett" og å få anerkjennelse og oppmuntring for sitt engasjement. På nettsidene kunne man etablere en liste over menigheter som arbeider med disse spørsmål som viser hvilket nivå de befinner seg på. Et brev fra bispedømmekontoret som ikke er standardbrev kunne for eksempel vise at man har sett engasjementet og på denne måten vise en reell anerkjennelse. Dette kunne gjerne følges opp av en liten gave (for eksempel litografi) som synliggjør arbeidet og anerkjennelsen (mer et element av "feiring" enn kontroll). Disse spørsmål bør også drøftes i forbindelse med vitasjer. Kirkerådet er likevel i kontakt med andre organisasjoner (for eksempel Norges Idrettsforbund og Norges Boligbyggelag) som vurderer å utvikle en sertifiseringsordning. Vi ønsker å drøfte med Miljøheimet om det er mulig og ønskelig å etablere en uavhengig sertifiseringsinstans for organisasjoner.
3. Det hadde vært verdifullt og viktig å ha muligheter for gjensidig veiledning mellom menigheter og hjelp og støtte fra bispedømmeråds- og nasjonalt nivå. Til dette bør det videreutvikles egne sider for miljøsertifisering på nettstedet "kirken.no/miljo" med materiell, råd og kontaktmuligheter.
4. For å sikre en oppfølging av menigheten fra sentralt og regionalt nivå er det viktig at det finnes strukturer og organer som kan ivareta denne rollen. Nettverk for miljø og rettferd og nettverkets internet-sider kan egne seg meget godt til å ivareta disse funksjonene. Men for å kunne gjøre dette arbeidet, er det nødvendig at kirken sentralt kan stille nødvendige midler til disposisjon.

SLUTTORD

Vi takker Miljøverndepartementet som har gjort det mulig å gjennomføre dette arbeidet. Vi takker alle involverte personene i forsøksmenighetene for sitt engasjement, våre samarbeidspartnere i den svenske kirken og i Miljøheimet for verdifulle innspill og håper at dette arbeidet fører til et utvidet engasjement for miljø og "forbruk og rettferd" i norske menigheter. Selv om dette er en sluttrapport for et utprøvningsprosjekt bør det samtidig være et "oppstart-initiativ" for et omfattende og systematisk arbeide i våre norske menigheter.

27.april 2001, Hans-Jürgen Schorre
prosjektleder

